

סימן א

תוקפם של כללי הפסיקה בקדשים וטהרות

מבוא

פרק א: שיטת המהרי"ק והתשב"ץ

פרק ב: שיטת הרמב"ם

פרק ג: שיטת ראשונים אחרים

סיכום

מבוא

בגמרא נאמרו כמה כללי פסיקה במחלוקות תנאים ואמוראים, כגון "הלכה כרבי מחברו", "הלכה כר"ע מחברו", "אביי ורבא הלכה כרבא", "הלכה כרב באיסוריי", וכדומה. יש לברר האם כללים אלו אמורים גם לגבי עניינים שנוהגים רק בזמן הבית.

פרק א: שיטת המהרי"ק והתשב"ץ

בשו"ת מהרי"ק (סי' קסה ענף ד) דן בשאלה מדוע רש"י עה"ת (בויקרא יג,ל) מפרש את הפסוק כר"ש נגד רבי יהודה (בנגעים פ"י מ"ב), נגד הכלל "רבי שמעון ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה". בתשובתו מחדש המהרי"ק שבעניינים שאינם נוהגים בזה"ז לא נאמרו כללי הפסיקה.

זה לשון המהרי"ק: "לעניות דעתי נראה שבכל התלמוד שפוסק פלוני ופלוני הלכה כפלוני, שלא ירדו בעלי התלמוד לסוף כל מחלוקת ומחלוקת לומר שיהיה הדין פסוק כדברי אותו שפסקו כמותו, כי לא יכלו חכמי התלמוד להכניס ראשיהם בין סלעי מחלוקת התנאים והאמוראים בכל מקום ולדעת הדין עם מי בכל מקום בפרטות, אלא שהלכו אחרי הרוב, כגון שראו שתנא אחד היה חריף יותר או מקובל מרביתו יותר מחבירו¹, וכן

1 תפיסה זו מוכחת מהגמ' בערובין מו ע"ב: "ר' מאיר ור' יהודה – הלכה כר' יהודה, ר' יהודה ור' יוסי – הלכה כר' יוסי, ואין צריך לומר ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי... אמר רב אסי: אף אני לומד: ר' יוסי ור"ש – הלכה כר' יוסי, דאמר ר' אבא אמר ר' יוחנן: ר' יהודה ור"ש – הלכה כר' יוסי".

באמוראים, ועל זה סמכו לפסוק הלכה כמותו, לבד בקצת מקומות שידעו שהלכה כחבירו החולק עליו. וכח היה ביד חכמי התלמוד לקבוע ההלכות כאשר נראה בעיניהם בלי ספק, עד רב אשי ורבינא שהיו סוף הוראה, ועל דרך זה קבעו ההלכות. ויש לי מזה כמה ראיות, אלא שאין בידי פנאי להאריך עכשיו. ומאחר שכן הוא, תו לא שייך להקשות מה שהקשית, שהרי לא נקבעו ההלכות אלא על מה שהוצרכו לקבוע, כגון על דינים שהיו נוהגין בימי חכמי התלמוד, אבל על דיני נגעים וכיוצא בהם, דלא היו נוהגים מאז, לא קבעו בהם הלכה ולא דברו בהם כלל באומרם 'פלוגי ופלוגי הלכה כפלוגי'. ואדרבה, היכא שהתלמוד פוסק בכיוצא כזה הלכה כפלוגי פריך עליה: וכי הלכתא למשיחא?".

דברי המהרי"ק צריכים ביאור: בתחילה כתב שהכללים לא נקבעו מתוך בדיקת כל מחלוקת ומחלוקת, אלא מתוך הכרה כללית בעדיפותו של תנא או אמורא אחד על פני משנהו. לכאורה דווקא משום כך יש להחיל כללים אלו גם על דברים שאינם נוהגים בזה"ז, כי בשלמא אם הכללים נקבעו מתוך בדיקת כל המחלוקות, יש מקום לומר שלא נבדקו אלא המחלוקות הנוהגות בזה"ז, אבל אם זוהי העדפה כללית של חכם אחד על חברו, הרי זה תקף לכאורה גם בדינים שאינם נוהגים בזה"ז!²

לפיכך נראה שכוונת המהרי"ק, שמכיון שזהו כלל שלא נאמר מתוך בדיקת כל המחלוקות, לכן אינו אלא על דרך הרוב, ויש מחלוקות שבהם הפסק חורג מן הכלל, כלשונו: "שראו שתנא אחד היה חריף יותר... ועל זה סמכו לפסוק הלכה כמותו, לבד בקצת מקומות שידעו שהלכה כחבירו החולק עליו"; ולגבי אותם "קצת מקומות" אין אנו יודעים היכן הם. בדינים הנוהגים בזה"ז אנו יודעים שכל מקום שבו נאמר בגמרא שהלכה כפלוגי הרי זה גם בניגוד לכלל הרגיל, וכל מקום שלא נקבעה ההלכה פוסקים בו לפי הכלל. דהיינו, הכלל "הלכה כר"ע מחברו" מובנו הוא: "הלכה כר"ע חוץ מאותם מקומות שבהם יאמרו האמוראים ההיפך". ובדינים שאינם נוהגים בזה"ז לא לימדו אותנו האמוראים מהם המקומות החורגים מן הכלל, ולפיכך אי אפשר לסמוך עליו.

ועדיין אין זה מובן, שהרי נראה מדבריו שהמקומות החורגים מן הכלל הם מקומות "שידעו שהלכה כחבירו החולק עליו", ידיעה ודאית מסברה אלימתא, אבל בכל מקום מסופק הלכו אחר הכלל. ואם כן, מדוע לא נעשה כן גם אנו בדינים שאינם נוהגים בזה"ז, כשאין לנו סיבה לחשוב שהמקרה שלפנינו הוא יוצא מן הכלל? ושלא לא בא המהרי"ק אלא לומר שהכללים אינם מוחלטים, ויש מקום לנטות מהם כשנראה כך

יהודה. השתא במקום ר' יהודה ליתא, במקום ר' יוסי מיבעיא?" (וכן הוכיח בקובץ שיעורים ב"ב אות רעב). וכיו"ב בירושלמי בתרומות פ"ג ה"א. ועיין תוס' ביומא ד' ע"ב ד"ה מסייע, שהזכירו את הכלל "הלכה כר"ע מחברו" כטעם לעדיפות דבריו גם בענייני אגדה.

2 ואכן בעזרת כהנים (מידות פ"ד מ"א, מהדו' מפעל תורת המקדש ח"ב עמ' קמט-קנ) כתב שלרמב"ם המחלוקות הוכרעו על פי רוב חכמה באופן כללי ואילו למהרי"ק הוכרעו על פי בדיקה פרטנית; וזה היפך דברי המהרי"ק.

מסברה. או שמא לדעתו אמנם הדבר אפשרי באופן עקרוני, אבל אין לנו יכולת להכריע מדעתנו בין תנאים ואמוראים, ולכן איננו יכולים להשתמש בכללים.

הראי"ה קוק³ הקשה כן בשם ספר אגודת אזור (בחיידושים שנדפסו בסוף שו"ת אור"ח, דף כו ע"ב בהגהה). הראי"ה מסביר את דברי המהרי"ק, שכללי הפסיקה נקבעו אמנם על פי העדפת החכם הגדול יותר, אבל ביסודו של דבר זוהי תקנת חכמים על מנת למנוע מחלוקות בישראל. ודייק כך מלשון המהרי"ק: "וכח היה ביד חכמי התלמוד לקבוע ההלכות כאשר נראה בעיניהם", כלומר, שקביעה זו יש בה מימד של עקירת דברי תורה לעיתים, כי יתכן שיש מקרים שבהם דעת החכם הקטן יותר היא הנכונה. ותקנה זו, אומר המהרי"ק, לא נצרכה אלא לדינים הנוהגים בזה"ז.

כעין דברי המהרי"ק כתב גם התשב"ץ (ה"ג סי' לז, מהדור' מכון ירושלים עמ' נ⁴), וז"ל: "שנראה ודאי שהכללים המסורין לנו בגמרא בפסקי הלכות מדברי האמוראים, שלא היה דעתם בהילכתא למשיחא, דהא בסנהדרין בפ' ד' מיתות (נא ע"ב) ובזבחים בפ' ב"ש (מה ע"א) אקשינן הלכתא למשיחא... מכל מקום הכללים הסתומים נראה שאינם בכלל הילכתא למשיחא, שאין לאמוראים להכניס ראשן במה שיעשה מלך המשיח ובית דינו... אבל כל זה הוא בפסק בין יחיד ליחיד, שאין האמוראים כוללין כלליהם כגון הלכה כר"ע מחבירו וכיוצא בו אלא בהלכות הנוהגות בזמן הזה, ובהלכתא למשיחא לא היו כוללין כלליהם. אבל לפסוק כרבים לגבי יחיד, שהוא מצוה מן התורה משום שנאמר 'אחרי רבים להטות', שנאמר גם על זה כמ"ש (בפ' כ"מ) [במ' ב"מ נט ע"ב], בלי ספק יש לשמור זה הכלל אפילו בהלכתא למשיחא... ולפי שכתבתי לך שהראשונים אמרו שהרב ז"ל אינו שומר הכללים אלו בהלכתא למשיחא, אכתוב לך לשון רבינו שמשון ז"ל⁵. כתב הרב ז"ל וז"ל: ואע"פ ששיטת הרב ז"ל כר"ל, אין לחוש מהא דקי"ל כר"י לגבי ר"ל בכל דוכתא בר מתלת, דהני מילי בדברים הנוהגין בזמן הזה ולא בהלכתא למשיחא, ושיטתא דתלמודא בפ' חלק כר"ל עכ"ל ר"ש ז"ל והרחבתי לפרש סתומותיו".

בעניין "הלכתא למשיחא" יש להעיר, שהתוספות (זבחים מה ע"א ד"ה הלכתא) הסיקו שרק רב יוסף תמה על הצורך לפסוק בענייני המקדש, ושאר האמוראים לא תמהו כך (ועיין שערי היכל לזבחים, מערכה קד). אף מצאנו דוגמה לפסיקת הלכה בענייני קדשים אחרי החורבן, בדורו של רבי יהודה וחבריו (קידושין נב ע"ב-נג ע"א), לגבי כהן המקדש אשה בחלקו בקדשים. בכרייתא שם נחלקו תנאים בשאלה זו, ור' יוחנן אומר שלבסוף "נמנו וגמרו: המקדש בחלקו, בין קדשי קדשים ובין קדשים קלים – לא קידש", ופירש רש"י:

3 במאמרו 'ריהטא דחקלאי' (נדפס בסוף השדי חמד, כרך י עמ' 3920 ד"ה בדברי), וביתר הרחבה במכתבו ב'בשדה הראיה' עמ' 539-540.

4 התשב"ץ התקשה בשאלה מדוע בהל' ע"ז פ"ד ה"ו פסק הרמב"ם כריש לקיש נגד רבי יוחנן, בענין עיר הנדחת, ראה להלן.

5 הוא הר"ש משאנץ, המפרש לזרעים וטהרות. דבריו מופיעים באגרות רמ"ה סי' סו.

"נמנו וגמרו - [עמדו. ב"ח] למנין ורבו האומרים אינה מקודשת ובטלו המועטים וחזרו בהם וגמרו לומר אינה מקודשת". הרי שהיה חשוב לתנאים להגיע לכלל הכרעה בעניין זה. על כל פנים, הכל מודים שבדרך כלל האמוראים לא טרחו לפסוק הלכה בענייני המקדש. לפיכך, בכמה פסקי הלכה שבגמרא שיש בהם ספק האם נאמרו לעניין הנוגע למעשה בזמן הזה או בזמן הבית נטו הראשונים לפרש שהדברים אמורים בזמן הזה, מכח סברת "הלכתא למשיחא"⁶.

סייגים לשיטה זו:

א. הנושאים הנדונים: קדשים או גם טהרות?

המהרי"ק אומר את דבריו בהקשר של דין מדיני נגעים, ומכאן שכוונתו גם לענייני טהרות ולא רק לקדשים. יש בזה חידוש, כי בימי התנאים ואף ראשוני האמוראים נהגו עדיין דיני טומאה וטהרה בארץ ישראל, ומצאנו שרבי אמי ורבי אסי עדיין אכלו תרומה (חולין קז ע"ב)⁷. והרי כללי הפסיקה במחלוקות התנאים נקבעו על ידי ראשוני האמוראים, רב ורבי יוחנן וחבריהם (ראה ערוכין מו ע"ב-מו ע"א). ממילא, מסתבר שכללים אלו נאמרו גם לגבי טהרות. וכך כתבו תוס' בנידה (יב ע"ב ד"ה דמתני), שאין לתמוה על פסקי הלכה של אמוראים בטהרות "הלכתא למשיחא?" כפי שתמהה הגמרא בכמה מקומות בענייני קדשים, "דהא בארץ ישראל לעולם היו עסוקים בטהרות כדאמר לעיל חבריא מדכין בגליל".

כמו כן מצאנו לריש לקיש שדן בהלכה למעשה בטהרות (תוס' חולין קכב ע"ב ד"ה עור הראש: "על מעשה היה שואל היאך הלכה"). ובעבודה זרה עה ע"ב מצינו: "אורו ליה רבנן לר' ירמיה, ואמרי לה לבריה דרבי ירמיה, כדברי האומר: אשכול וכל סביבותיו טמאין, וכל הגת כולה טהורה". בהגהות 'פורת יוסף' שם תמה על כך, והחזון איש (יו"ד סי' מז סקט"ז) התלבט האם ההוראה שם נאמרה לעניין יין נסך או לטהרות. ובמנחות ל ע"ב: "אמר רבין בר חיננא אמר עולא א"ר חנינא: הלכה כר"ש שזורי... אהייא?... אמר רב פפא: אשידה, רב נחמן בר יצחק אמר: איין", שני עניינים בטהרות. ובנידה סג ע"ב: "אמר רבא: הלכה כרבי יהודה... ותרת למה לי? צריכא, דאי אשמועינן הא - הוה אמינא: הני מילי לטהרות, אבל לבעלה לא, קמ"ל". הרי ששייך שרבא יפסוק הלכה בענייני טהרות שאין להם נפק"מ לבעלה.

אף מצאנו סוגיות מפורשות שעוסקות בכללי הפסיקה ביחס לסדר טהרות: א. שבת לט ע"ב: "אמר רבי: כל מקום שאתה מוצא שנים חלוקין ואחד מכריע - הלכה כדברי המכריע, חוץ מקולי מטלניות". ב. נדה ח ע"ב: "כי אמר שמואל הלכה כר' אליעזר

6 רבבי"ה סי' אלף קנד; רשב"א במגילה כב ע"א; תוס' רי"ד ערוכין קב ע"א ד"ה אמר; ועיין גם ריטב"א קידושין כח ע"א ד"ה ומסתברא ושטמ"ק ב"ק יב ע"ב בשם ר' ישעיה: "ויפה פירש, דמסתמא פלוגתא דאביי ורבא בזמן הזה היה ולא הלכתא למשיחא".

7 הרחבתי על כך במאמרי 'חומרא דרבי זירא לעתיד לבוא', אמונת עתיך 109, עמ' 137-149.

בארבע – בסדר טהרות, אבל בשאר סדרים איכא טובא⁸. ג. בירושלמי בנדה פ"א ה"ד פוסק ר' יוחנן כר' יוסי בענייני טהרה (שאינם נוגעים להיתר אשה לבעלה), ושואל על כך הירושלמי: "דלא כן מה אנן אמרין? ר' יודה ור' יוסי – אין הלכה כר' יוסי?!", כלומר, לשם מה הוצרך ר' יוחנן לפסוק כאן במפורש כר' יוסי, והרי הדבר ידוע! ד. הגמ' בערוכין מזו ע"א-ע"ב מקשה על הכלל שהלכה כר' יוסי נגד ר' יהודה מהברייתא שבה נחלקו האם מותר לכהן לצאת לארץ העמים כדי ללמוד מרב מסוים ופוסק ר' יוחנן כר' יוסי, "ולמה לי? והא אמרת: רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי", ומתרצת הגמ' "אמר אביי: איצטריך, סד"א הני מילי במתניתין אבל בברייתא אימא לא, קמ"ל". מכאן שפשוט לגמרא שהכללים נאמרו לגבי טומאת כהנים על כל פנים, והעיר על כך השואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סי' ח)⁹.

יש מקום ליישב בדוחק את דברי המהרי"ק, שענייני נגעים שונים משאר ענייני טומאה וטהרה: מאחר שגמר טהרת המצורע תלוי בהבאת קרבן, ומאידך ראשית טומאתו תלויה בקביעת הכהן, לכן אין דין זה נוהג בזמן החורבן, שמכיוון שאין אפשרות לטהרה גמורה אין הכהן צריך לטמא בזמן הזה. אך יותר נראה שכוונת המהרי"ק לכל ענייני טהרות, וכך הבין זאת התוס' יו"ט¹⁰.

אכן, ר' שלמה אלגאזי (לחם סתרים, קצת כללים מחודשים' כלל א; מהדו' קראקא תר"ס עמ' קכג) חילק בעניין זה בין קדשים לטהרות, על פי התוס' בנידה הנ"ל (וראה גם להלן: הלכה

8 כבר רבי מאיר נוקט כדבר פשוט שהלכה כר' יהושע נגד ר"א בטהרות, עיין רש"י פסחים טו ע"א ד"ה ממחלוקתן. כמו כן הגמ' בובחים סו ע"ב מניחה בפשטות שקי"ל כרבי יהושע נגד ר"א בקדשים, ראה רש"י ד"ה מציעתא במיצוי. עיין גם תוס' שבת קיז ע"א ד"ה דשקיל זובחים עו ע"ב ד"ה ואי קודם וחולין ט ע"ב ד"ה או נחש (ור"ש פרה פ"א מ"א), שביארו משניות וגמרות בענייני קדשים וטהרות לאור הנחה זו שר"א שמותי הוא ואין הלכה כדבריו.

9 לעניין הכלל שהלכה כב"ה נגד ב"ש יש לציין לפסחים ט ע"א, שם הגמ' מקשה על המשנה מן המשנה באהלות פ"ח מ"ח ש"כל מקום שהחזיר והחולדה יכולים להלך בו אין צריך בדיקה", אע"פ ששם ב"ש חולקים בזה, והגמ' לא מביאה את דעתם כלל. זאת אומרת שהגמרא מניחה בפשטות שהלכה כב"ה. ברם, ההכרעה כב"ה נגד ב"ש קדומה, כבר בדור יבנה, וברור שהתייחסה גם לדיני טהרות.

10 בדברי חמודות ברכות פ"ט סי' א אות ו: "דהני כללות... לא נאמרו... דיני טהרות וקדשים", ולאור זאת הביא את דברי המהרי"ק בתוס' יו"ט בכלים (פ"ג מ"ב ופ"ח מ"י). וגדולה מזו כתב התוס' יו"ט באהלות פ"ח מ"ט: "דכללות ההלכות לא אמרום על נגעים ואהלות", לעניין טומאת מת גוי, וזה תמוה, שהרי ודאי יש בזה נפק"מ לטהרת כהנים בזמן הזה. כיו"ב בשו"ת מהר"י הלוי (סי' יח, הובאה בדברי אה"י יו"ד סי' כז סק"א) דן על "הלכתא למשיחא" בטהרות בהנחה שלא יתכן שר' אלעזר יפסוק הלכה בעניינים אלו, וזה תמוה, שהרי בזמנו נהגו טהרות, כנ"ל.

עוד יש להעיר על לשון בעל השואל ומשיב בהגהותיו לנוב"י (מהדו"ת אה"ע סי' קמח), שדן בדברי המהרי"ק והעיר שהרמב"ם השתמש בכללי הפסיקה "בהרבה מקומות בטומאה וטהרה וקדשים וזרעים". אזכור ענייני זרעים מתמיה, שהרי בוודאי נהגו בארץ ישראל בזמן האמוראים. גם מצאנו במפורש שכללי הפסיקה מתייחסים אליהם, עיין למשל בירושלמי במעשרות פ"א ה"ה.

כסתם משנה, חילוק דומה באבני נזר). עוד הביא ראיה מהגמ' בסנהדרין נא ע"ב וזכחים מה ע"א: "אמר רב יוסף: הלכתא למשיחא? אמר ליה אביי: אלא מעתה, שחיטת קדשים לא ליתני – הלכתא למשיחא..."¹¹, ולא הזכיר את סדר טהרות¹¹.

ב. יחיד ורבים

התשב"ץ הנ"ל כותב: "כל זה הוא בפסק בין יחיד ליחיד... אבל לפסוק כרבים לגבי יחיד, שהוא מצוה מן התורה משום שנאמר 'אחרי רבים להטות'... בלי ספק יש לשמור זה הכלל אפילו בהלכתא למשיחא", וכדבריו כתבו גם בדברי חמודות (ברכות פ"ט ס"א אות ו) והמגן אברהם (סי' ריח סק"ג). חילוק זה מובן על פי דברי הראי"ה הנ"ל שכללי הפסיקה הם בגדר תקנה, מאחר שהכלל "יחיד ורבים הלכה כרבים" איננו תקנה אלא דין.

אולם הר"י פערלא בביאורו לסהמ"צ לרס"ג (מניין ע"א העונשין, פתיחה, אות כה; ח"ג דף לב) כתב שאין זה מוכרח: הדין מדאורייתא ש"אחרי רבים להטות" נאמר לגבי אותו מעשה מסוים שעליו דנו, אבל אין זו הוראה קבועה לדורות (גט פשוט, כלל ה; מהדו' מכון ירושלים עמ' רפט). ממילא, גם הכלל שהלכה כרבים אינו שונה עקרונית משאר הכללים, ולא נאמר על ההלכות שאינן נוהגות בזמן הזה.

לענ"ד ראיה לדברי התשב"ץ מהסוגיה ביומא לו ע"ב: "ת"ר: כיצד מתודה? עויתי פשעתי וחטאתי... דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים... כך היה מתודה: חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך אני וביתי... אמר רבה בר שמואל אמר רב: הלכה כדברי חכמים. – פשיטא, יחיד ורבים הלכה כרבים! – מהו דתימא: מסתבר טעמיה דרבי מאיר, דקמסייע ליה קרא דמשה, קא משמע לן". ברייתא זו עוסקת בוידוי הכה"ג ביוה"כ, אם כי יש לה גם השלכה צדדית לעניין הנוסח בסדר העבודה, כדברי הגמ' שם: "ההוא דנחית קמיה דרבה" וכו'¹². ולדברי הר"י פערלא לכאורה אין מקום לתמיהת הגמרא "פשיטא, יחיד ורבים הלכה כרבים".

11 על זו יש לדחות, שאביי הקשה על קדשים משום שבהם עסקו בבבל, משא"כ בטהרות (עכ"פ בזמן רב יוסף, ועיין ברכות כ ע"א), כמ"ש בבבא מציעא קיד ע"ב: "לא מתני מר טהרות... בארבעה לא מצינא, בשיתא מצינא?", ופרש"י שקדשים הוא אחד מהארבעה.

12 וראה להלן אות ד. הרמב"ם בהל' תשובה פ"א ה"א למד מכאן על נוסח הוידוי לכל השב בתשובה (וכי"ב בהל' מעה"ק פ"ג הט"ו), ולפי דבריו יוצא שהמחלוקת מעיקרה עוסקת גם בהלכה למעשה בזה"ז. אך לענ"ד דברי הרמב"ם צע"ג, שהרי לכאורה אלו שני עניינים, כלשון הירושלמי ביומא פ"ח ה"ז על וידוי היחיד ביוה"כ: "כיצד הוא מתודה? ר' ברכיה בשם ר' בא בר בינה: רבוני חטאתי ומירע עשיתי...". ללא "עויתי פשעתי", ואילו שם פ"ג ה"ז הובאה מחלוקת התנאים "כיצד מתודה" על הכהן הגדול. כמו כן בבבלי יומא פז ע"ב נאמר בנוסח הוידוי הפרטי "חטאתי" בלבד. גם בספרא הובא נוסח הוידוי "עויתי פשעתי חטאתי" או "חטאתי עויתי פשעתי" רק בפרשת אחרי מות (פרשתא ב,ד) ולא בפרשת הוידוי בכל חטאת, וגם מפורש בספרא (ויקרא חובה פרשתא ג,ד) שסתם וידוי אינו טעון "אנא" פרט לוידוי קרבנות יוה"כ, ולא כרמב"ם בהל' תשובה שם. וכן בשו"ע הובא סדר הוידוי "חטאתי עויתי פשעתי" רק לגבי סדר העבודה (סי' תרכא

ג. הלכה כסתם משנה

דיון נוסף באחרונים הוא האם דברי המהרי"ק נאמרו גם לגבי הכלל "הלכה כסתם משנה", או שמא אף הוא יודה שכלל זה נאמר גם בקדשים.

האבני נזר (אה"ע סי' קיט אות ג) כתב: "היה נראה לי דהלכה כסתם משנה לא שייך אלא בדינים הנוהגים בזמן הגלות, דבזה סתם רבי המשניות לפסק הלכה, אבל במשנה דשבועות דמחלוקותם לענין חילוק קרבנות... לא שייך כלל הלכה כסתם, דרבי לאו להלכה סתמה". כיוצא זה כתב המרומי שדה (זבחים צו ע"א), שאולי הכלל שמחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם ושאר הכללים ביבמות מב ע"ב אינם נוהגים בקדשים¹³. אך ציין לתוס' בכריתות יא ע"ב ד"ה דבר זה, שהשתמשו בכללים אלו לגבי חיוב קרבן. לעומתם, במלא הרועים (אות ש כלל כא) נקט שהכל מודים שהלכה כסתם משנה בקדשים. בהשוואה לדיון הקודם על יחיד ורבים, יש לדון בשאלה מה טעמו של הכלל ש"הלכה כסתם משנה". אפשר להבין שרבי התכוון לסתום אליבא דהלכתא והלכה כמותו¹⁴, ובענייני המקדש לא התכוון להכריע הלכה (וכך תפס זאת האבני נזר). אפשר גם שזוהי תקנת ר' יוחנן לפסוק כסתמי המשניות, גם אם רבי לא התכוון לסתום אליבא דהלכתא, ותקנת ר' יוחנן נאמרה רק על דברים הנוהגים בזה"ז. אפשרות אחרת היא להבין שזוהי קביעה של ר' יוחנן שבדרך כלל המשנה מבטאת את דעת הרבים ולכן הלכה כמותו¹⁵, ולפי זה לכאורה אין הבדל בין "הלכה כסתם משנה" לבין "יחיד ורבים הלכה כרבים".

בגמרא מצינו בכמה מקומות שימוש בכלל זה של "הלכה כסתם משנה" בענייני קדשים וטהרות, ומקצתם הוזכרו באבני נזר: א. בשבת קיב ע"ב נאמר "הלכה כסתם משנה" לגבי טומאה וטהרה, בטהרת סנדל שנקרע (אם כי, רבי יוחנן שם לומד מן המשנה עיקרון הנוגע גם להלכות שבת וחליצה, וראה להלן אות ד: דינים בעלי השלכה צדדית לזה"ז). על כך תירץ האבני נזר שיש לחלק, כאמור, בין קדשים לטהרות: "משום דבזמן המשנה עוד היה נוהג דין טומאה וטהרה ואף בזמן אמוראים ראשונים... אבל

¹³ ולא לגבי סדר הוידוי הפרטי (סי' תרו); אך עיין באנצ"ת ערך ודוי ציון 297. וראיתי במנחת חינוך מצוה שסד שכתב שדברי הרמב"ם אינם בדווקא, ולא בכל תשובה של יחיד נצרך נוסח זה, ובאבי עזרי בהל' תשובה שם השיגו, שאין זה פשט הרמב"ם, אך לא ביאר את מקורו של הרמב"ם.

¹⁴ לפי זה רצה ליישב את פסק הרמב"ם בהל' מעה"ק פ"ח הי"ד, שלכאורה פסק כמחלוקת נגד הסתם שלאחריה, ועיין שערי היכל לזבחים מערכה רנב.

¹⁵ כמ"ש רש"י בביצה ב ע"ב: "מאן סתם לן למתניתין רבי - הוא סדר המשנה, וכשראה דברי חכם וישרו בעיניו - שנאן סתם, ולא הזכיר שם אומרו עליהן, כדי שלא יהו שנויה מפי יחיד, ונראין כאילו נשנו מפי המרובים, ויעשו כמותן".

¹⁵ כך משמע בירושלמי ביבמות פ"ד הי"א: "אמר ר' יוחנן: כל מקום ששנה סתם משניות - דרבנן, עד שיפרש לו רובו" (קה"ע: רבו), ואכמ"ל.

בדברים שלא היה נפק"מ בזמן המשנה לא שייך כלל הלכה כסתם". ב. בשבת קמח ע"ב: "אמר רבי יוחנן: מקדיש אדם פסחו בשבת וחגיגתו ביום טוב... ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבי יוחנן: הלכה כסתם משנה, ותנן: לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מגביהין תרומות ומעשרות, כל אלו – ביום טוב אמרו, קל וחומר בשבת!". מאחר שההקדש אינו אלא בפני הבית, ואין מקדישין בזמן הזה, מה הראיה ממשנה זו לסתור את דברי ר' יוחנן? ג. ביבמות מג ע"א הקשו לרבי אבהו על הכלל שהלכה כסתם משנה¹⁶ ממשנה בכלים על טהרת מסרק של פשתן, שקיימא לן שאין הלכה כמותה, והוצרך לתרץ ש"זו אינה משנה" משום שמשנית כדעת יחיד. ד. בקידושין נד ע"ב: "אמר רב נחמן אמר רב אדא בר אבהו: הלכה כר"מ במעשר, הואיל וסתם לן תנא כותיה; והלכה כר' יהודה בהקדש (שיש מעילה בשוגג ולא במזיד), הואיל וסתם לן תנא כותיה". ה. במנחות נב ע"ב נאמר "הלכה כסתם משנה" בעניין מנחת חביתין, והקשו ממנה על פסיקת ר' יוחנן כאבא יוסי בן דוסתאי במחלוקתו על שיעור הלבונה במנחה זו. על כך תירץ האבני נזר באופן אחר, שמצמצם מאוד את חידושו: גם בקדשים שייך "הלכה כסתם משנה", פרט לקרבנות שבאים לכפרה על חטא¹⁷. בפשטות, תירוץ זה אינו מיישב את הגמ' בקידושין הנ"ל על מעילה. ו. בנדה נו ע"ב הוזכר "הלכה כסתם משנה" לגבי טומאת כתמים הבאים מחו"ל¹⁸; אם כי, יש שם נפק"מ צדדית לעניין קבלת גרים מתרמוד, עיין שם¹⁹.

נמצא, אפוא, שבענייני טהרות הדבר פשוט שקיימא לן כסתם משנה, וגם לגבי קדשים הסברה שלא נקבעה בהם הלכה כסתם משנה נזקקת לחילוקים דקים. קשה להניח שרבי יהודה הנשיא בעריכת המשנה הבדיל בין משנה זו לחברתה בהקפדתו לסתום אליבא דהלכתא על פי השיקול של כפרה על חטא.

16 או על הכלל שהלכה כסתם משנה אפילו כשיש מחלוקת בברייתא, עיין בערוך לנר שם.

17 על פי תוס' בזבחים מה ע"א ד"ה הלכתא, בשם ר' חיים, שאין לפסוק הלכה לעת"ל בדברים הנוגעים לאיסור, כי לעת"ל לא יחטאו – תוס' ישנים יומא יג ע"א ד"ה הלכה. יש להעיר שעל פי חילוק זה ניתן ליישב גם את קושיית המרומי שדה על עצמו מהתוס' בכריתות הנ"ל.

18 מאחר שהדיון על הכתם עצמו, ללא קשר לדין האשה שאינה לפנינו כלל, אין שום נפק"מ לטהרתה לבעלה.

19 יש לציין גם לשבת פא ע"ב, שם נאמר "הלכה כסתם משנה" לגבי משנה בנזיר, שאסור לו להסתרק. לפי הראב"ד בהל' נזירות פ"ב הכ"א אסור לנזיר בימינו בכל מקום, משום הטומאה. ממילא, השאלה האם יש נפק"מ כיום בנזירות תלויה בשאלה האם יש נפק"מ בטומאה וטהרה. עוד יש לציין לרבינו גרשום בכריתות ב ע"ב: הגמ' שם מעמידה משנה העוסקת בהלכות נזירות כריב"י ולא כרבי, ורגמ"ה מסיק מכך: "אע"ג דבעלמא אמרינן הלכה כר' מחברו קמ"ל הכא דלא", כלומר, סתימת המשנה היא הלכה למעשה.

ד. דינים בעלי השלכה צדדית לזה"ז

באחרונים שקיבלו את סברת המהרי"ק שהכללים נאמרו רק על דינים הנוהגים בזה"ז מצאנו דיון בשאלה מה באשר למחלוקת שנאמרה בעיקרה על נושא שאינו נוהג בזה"ז אלא שנמצאה לה השלכה צדדית למעשה כיום.

דוגמה לכך בשאלה של ברכה על נס שאירע לאחד משבטי ישראל. בירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) נאמר: "ונסי שבטים מהו שיברך? מאן דאמר כל שבט ושבט איקרי קהל – צריך לברך; מאן דאמר כל השבטים קרויין קהל – אין צריך לברך". הרא"ש (ברכות פ"ט ס"א) הביא את הירושלמי והוסיף שזוהי מחלוקת בפ"ק דהוריות (ה ע"ב), ולא הכריע כיצד לנהוג, וכן בטור (או"ח ס"י ריח). בשו"ע (ס"י ריח ס"ב) פסק שלא לברך, ותמה על כך הב"ח, שהרי בהוריות שם זוהי מחלוקת ר' יהודה ור"ש כנגד ר"מ, והרמב"ם והסמ"ג פסקו כר"י ור"ש ששבט אחד נקרא קהל. בדברי חמודות (על הרא"ש, אות ו) סבר לתרץ ע"פ כללו של המהרי"ק, וכתב שבמחלוקת בקדשים וטהרות שיש לה השלכה לעניינים הנוהגים בזה"ז יש ללכת אחרי הנושא העיקרי שבו נחלקו²⁰. לעומת זאת הר"ש אלגאזי (בלחם סתרים הנ"ל) והחתם סופר (בהגהותיו על השו"ע או"ח ס"י ריח) כתבו שכל מחלוקת שיש לה נפקותא כלשהי בזה"ז גם הכללים נאמרו עליה²¹.

נראה שמחלוקת זו תלויה בטעמי הכלל: אם כללי הפסיקה נקבעו לאחר בדיקה פרטנית של כל מקרה ומקרה, קשה להניח שקובעי הכללים בחנו בכל דין בקדשים וטהרות האם עשויה להיות לו השלכה מעשית כלשהי. לעומת זאת אם זוהי תקנה כללית, שנאמרה על כל ההלכות הנוהגות בזה"ז, אפשר שתיקנו על כל מה שיצטרך בזה"ז.

20 ומכל מקום תמה, שמלבד הכלל שהלכה כר' יהודה לגבי ר"מ הרי יש כאן הלכה כרבים, וכלל זה בוודאי נאמר בכל התורה כולה, כאמור.

21 וכך משמע בנוב"י מה"ת אה"ע ס"י קמח: "הדרנא בי שהרי אפילו לפירוש הרמב"ם והתוס' אכתי יש נפק"מ בפלוגתא דר"י ור"ע גם בזה"ז אם גר מותר בחמותו". בלחם סתרים הוכיח זאת מתוס' בסנהדרין נא ע"ב ד"ה הלכתא למשיחא, ומקבילותיו, שביארו את המקומות שבהם מצינו פסקי אמוראים בענייני קדשים ומצאו בהם נפק"מ לזה"ז ולכן אינם בגדר "הלכתא למשיחא". לענ"ד הראיה אינה מובנת: כאשר מוצאים בפועל שפסקו הלכה כלשהי, יש לומר שמצאו בה נפק"מ ולכן טרחו לפסוק. אולם הדיון כאן הוא על הלכה שלא נפסקה במפורש, האם עלינו להניח שפסקו גם בה מחמת נפק"מ כלשהי שאולי מצאו בה או שתימצא בה.

פרק ב: שיטת הרמב"ם

כאמור, רבינו שמשון והתשב"ץ סוברים בדעת הרמב"ם שהכללים לא נאמרו לגבי דינים שאינם נוהגים בזה"ז (והמהרי"ק לא הזכירו). מכיון שהרמב"ם לא חשף את מקורותיו, ולעיתים פסקיו נראים כאילו אינם מתישבים עם הנובע מסוגית הגמרא, השתמשו כמה מהאחרונים לפעמים בסברה זו ליישוב דברי הרמב"ם, כגון הנודע ביהודה, הכותב (מהדו"ת אה"ע סי' קטז): "ובזה מתורץ כמה מקומות במה שפסק הרמב"ם כאביי בסדר קדשים, ויגעו נושאי כליו ליישב דבריו".

יש שכתבו שגם בדיני קדשים פסק הרמב"ם לרוב על פי הכללים, אבל נטה מהם לעיתים על פי שיקול הדעת, כאשר סברת החולק נראתה לו יותר. כך כתב השואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סי' ח וכיו"ב בהגהותיו לנודע ביהודה מהדו"ת אה"ע סי' קמח): "דניהו דאין הכלל מוכרח בזה, אבל זה אם לא מסתבר טעמיה דהחולק בזה, אף דכללא כיל בכל מקום דהלכה כמותו, מכל מקום הרשות ניתן שלא לפסוק כמותו, אבל במקום דמסתבר טעמיה – מהיכי תיתי שלא לפסוק כהכלל?". הסתייגות זו מתאימה למה שהתבאר לעיל בדעת המהרי"ק, שמכיוון שידוע לנו שתנא מסוים או אמורא מסוים גדול מחברו התקבלו דבריו ברוב המחלוקות, אלא שבמקצת מחלוקות הלכה כחברו, ובעניני קדשים לא לימדו אותנו האמוראים מהן אותן מחלוקות שאין הלכה כמותו. ולפי דברי השואל ומשיב הרמב"ם נטל על עצמו תפקיד זה, וברוך כלל שמר את הכללים מלבד במקום שהיה נראה לו לנטות מהם מסברתו.

כך כתב גם הראי"ה קוק זצ"ל ('בשדה הראיה' עמ' 540), על פי שיטתו הנ"ל בביאור דעת מהרי"ק: "וע"פ דברינו אלה אין לנו ראייה כלל מדברי הרמב"ם שאיננו מסכים לדברי מהרי"ק, ואדרבא, מקומות בודדים ישנם בדברי הרמב"ם שהם נגד הכללים שיתיישבו דווקא על פי דברי המהרי"ק, אלא שברוב המקומות לא מצא הרמב"ם הוכחות נגד הכללים ועל כן סמך גם בהם, אף שהיו דברים שאינם נוהגין בזה"ז, על הכללים שכללו לנו חז"ל, שמכל מקום גם בהם אנחנו מוצאים הכרעה במדה ידועה".

אולם נושאי כלי הרמב"ם (שנדפסו על הדף: הרי"ק קורקוס, כסף משנה, רדב"ז, לחם משנה ומשנה למלך) נקטו בפשטות שלדעת הרמב"ם כללי הפסיקה תקפים לחלוטין בדיני קדשים כבשאר דיני התורה, כדברי הנודע ביהודה הנ"ל אודותם²². יתירה מזו: עצם כתיבת המשנה תורה וההכרעה במחלוקות הרבות שמופיעות בדברי חז"ל מעידה שלא סבר כמהרי"ק, שכן "לא היה אפשר לחבר חיבורו ולפסוק הלכה אם לא על דרך זה" (תוס' חדשים כלים פ"ג מ"ב). על פי זה, ההלכות שבהן נטה הרמב"ם לכאורה מן הכללים צריכות להתפרש בכל מקום לגופו, על פי שיקולים שקיימים גם בשאר דיני התורה.

22 וכפי שכתב בנו של הנוב"י בשו"ת שיבת ציון סי' כא, וכן החיד"א בשער יוסף (מהדו"ת ירושלים תש"ן עמ' טז) והיד מלאכי, כללי התלמוד כלל רלד, שזוהי שיטת נושאי כלי הרמב"ם בכל מקום.

על מנת לברר את דרכו של הרמב"ם בדקתי את פסקיו בכמה מכללי הפסיקה בין תנאים ובין אמוראים. לענ"ד מסקירה זו עולה מסקנה ברורה, שלדעת הרמב"ם כללי הפסיקה תקפים באופן מוחלט גם בדינים שאינם נוהגים בזה"ז. בכמה מקומות פסק הרמב"ם על פי הכללים אפילו כאשר הסוגיה נוטה לכאורה לדעה הנגדית, כל עוד אין בה הכרעה ברורה. אמנם יש לעתים חריגות, לכאורה, מן הכללים, אך לכל החריגות המדומות מכללי הפסיקה ניתן למצוא הסבר מרווח במסגרת הכללים הרגילים. דומני גם שהיקף החריגות אינו שונה משאר תחומי התורה.²³

א. הלכה כרבי עקיבא מחברו

נבדקו המקומות שבהם ר"ע חולק עם יחיד בסדר קדשים וטהרות ונושאים נוספים שאינם נוהגים בזמן הזה, ובכולם הרמב"ם פוסק כרבי עקיבא מחברו.²⁴ יש אמנם לכאורה כמה חריגות מן הכלל, אך לכולן הסבר נוח: לא מדובר בהן על ר' עקיבא כנגד חברו בלבד, אלא כנגד סתם משנה, או שהגמרא הכריעה כדעת החולק עליו, כמבואר בהערה²⁵.

23 זוהי התרשמות ברורה לענ"ד, אם כי על מנת לקבוע זאת בבטחון יש צורך במחקר משווה שלא ערכתי.
 24 א. בבלי שבת קיד ע"א – תו"מ פ"א ה"ז. ב. שקלים פ"ד מ"ד – שקלים פ"ד ה"ב (ובהל' כלה"מ פ"ז הי"ג פסק לכאורה אחרת, ומקורו בירושלמי, עיין פיה"מ). ג. סוטה פ"ט מ"ג ומ"ד – רוצח פ"ט ה"ט (אך י"א שעגלה ערופה נהגה בכל הזמן שנהגה סנהדרין ואינה תלויה בלשכת הגזית, עיין מני"ח מצוה תקל). ד. סנהדרין פ"י מ"ו – הל' ע"ז פ"ד ה"ח. ה. שם פי"א מ"ד – ממרים פ"ג ה"ח. ו. מנחות פ"ד מ"ג – תו"מ פ"ח ה"ט"ו (והראב"ד השיג, כי שם שני תנאים כנגד ר"ע, ועיין לח"מ). ז. חולין פ"ט מ"ד – שאר אבה"ט פ"א הי"ב. ח. בכורות פ"ט מ"ה – בכורות פ"ז ה"ח. ט. מעילה פ"א מ"ב – מעילה פ"ג ה"א. י. כלים פ"ב מ"ד – כלים פי"ח ה"ג. יא. שם פ"ג מ"ח – כלים פי"ט ה"ט"ז. יב. שם פי"ז מ"ז – כלים פכ"ה הי"ג. יג. שם פ"ל מ"ב – כלים פי"ב הי"ז. יד. נגעים פ"א מ"ב – עיין פה"מ שם, ובהל' טו"צ פ"א ה"ד לא נתבאר במפורש. טו. שם פ"א מ"ד – טו"צ פ"ט ה"ז. טז. שם פ"ז מ"ב – טו"צ פ"ו ה"ד. יז. שם פ"י מ"א – טו"צ פ"ח ה"ד. יח. שם פי"ב מ"ג – טו"צ פי"ד ה"ז. יט. פרה פ"ג מ"ד – פרה אדומה פ"ב ה"ז ובכס"מ. כ. שם פ"ח מ"א – פרה אדומה פ"ו ה"ט"ו. כא. מכשירין פ"ה מ"ד – טו"א פי"ג ה"ט. כב. זבים פ"א מ"ב – מחוס"כ פ"ג ה"ב. כג. טבוי"י פ"ג מ"ד – טו"א פ"ח ה"ט"ז. כד. עוקצין פ"ג מ"ו – טו"א פ"א הי"ג.
 בהל' ק"פ פ"ח ה"ט"ו פסק כר"ע מחברו שקרבן הפסח נאכל מדאורייתא כל הלילה, וכך פסקו רבים מראשוני ספרד. אולם זוהי נפק"מ גם למצה בזה"ז, כמבואר בפסחים ק"ב ע"ב (ואין להוכיח לאורך גיסא מהראשונים שפסקו כראב"ע, משום שסתמי משניות כמותו, וראה שערי היכל, זבחים, מערכה קל).

25 א. בשקלים פ"ד מ"ו פסק (ערכין פ"ה ה"י) כבן עזאי נגד ר"ע, ובשוהם וישפה (ערכין שם) תלה זאת בכללו של המהרי"ק. אולם הרמב"ם בפיה"מ ביאר טעמו: "ודברי בן עזאי מתאימים למה שנתבאר בקטורת, ולפיכך אני אומר הלכה כבן עזאי", דהיינו שר"ע סובר שהקדש מתחלל על המלאכה, ובמשנה הקודמת על קטורת מוכח שלא קי"ל כמותו (אמנם לכאורה זהו סתם ואח"כ מחלוקת, שאין הלכה כסתם, אבל סתמא דגמרא בכריתות ו ע"א נוקטת כמשנה זו; ועיין גם מאירי יבמות מב ע"ב, שי"א שבמחלוקת הצמודה לסתם אין זו "סתם ואח"כ מחלוקת"). ב. בשבועות פ"ב מ"ה פסק (שגגות פ"א ה"א) כר' ישמעאל נגד ר' אליעזר ור' עקיבא, משום שסתם משנה שם

בהרחבה אתייחס לחריגה אחת שהובאה באחרונים כראיה לנטייתו של הרמב"ם מהכללים בענייני טהרות, מפני שיש בה יסוד כללי בהבנת דברי הרמב"ם. בכלים פ"ב מ"ב שנינו: "הדקין שבכלי חרס וקרקותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג, מלוג ועד סאה - ברביעית, מסאה ועד סאתים - בחצי לוג, מסאתים ועד שלש ועד חמש סאין - בלוג, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: אני איני נותן בהן מדה, אלא הדקין שבכלי חרס וקרקותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות, מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות - ברביעית, מלודיות ועד לחמיות - בחצי לוג, מלחמיות ועד חצבים גדולים - בלוג. רבן יוחנן בן זכאי אומר: חצבים גדולים שיעורן בשני לוגין".

לשון הרמב"ם בהל' כלים פ"ח הל' יג-יד: "כמה יקבל החרש ויהיה מקבל טומאה? אם היה הכלי כשהיה שלם מכיל כדי סיכת אדם קטן עד חביות שהן מקבלות כסאה או קרוב לה, ונשברו ונשאר בחרסים בין מקרקעיהן בין מדפניהן חרש שהוא מקבל כשהוא יושב רביעית, הרי זה מקבל טומאה. היה הכלי מחבית המכילה כסאה עד חבית המכילה סאתים או יתר ונשברה, אם היה בחרש הנשאר כדי לקבל חצי לוג הרי זה מקבל טומאה. היה הכלי מחבית המכילה סאתים עד חצבים גדולים ונשברו, אם נשאר מהן חרש המקבל לוג הרי זה מקבל טומאה". הרמב"ם נקט את שיעוריו של רבי ישמעאל, ותמה על כך הכס"מ. ומכאן הוכיח הנוב"י (מהדו"ת אה"ע סי' קמח) שהרמב"ם סובר כמהרי"ק שבענינים שאינם נוהגים בזה"ז לא נאמרו כללי הפסיקה.

אולם כשנתבונן נראה שישנם כמה קשיים בהבנה זו: ראשית, הרמב"ם נוקט "כסאה או קרוב לה", "המכילה סאתים או יתר", דהיינו שהשיעורים הללו אינם מדויקים. גם נקט "עד חצבים גדולים" כלשונו של רבי עקיבא (והעיר על כך הכס"מ). ועוד, שבפיה"מ פסק בפירוש כרבי עקיבא.

מ"א כמותו וכן דעת רבי כמבואר בגמרא ד ע"א. ג. בהוריות פ"ב מ"ה פסק דלא כר"ע, משום שלדעתו תנא קמא חלוק עליו, עיין פיה"מ ובלח"מ שגגות פ"י ה"ז. ד. בהוריות יב ע"ב נאמר שמשוח מלחמה התרבה להיות מצווה על הבתולה מ"והוא", ואח"כ אומרת הגמרא "כתנאי", ומביאה שר' ישמעאל דרש כך ואילו ר"ע דרש את "והוא" לענין כה"ג שעבר מחמת מום. לפ"ז משמע שלר"ע משוח מלחמה אינו מצווה על בתולה, אך הרמב"ם (איט"ב פי"ז ה"א) פסק שאף הוא מצווה. ב'הורה גבר' בהוריות שם תלה זאת בשיטת המהרי"ק, ותירוץ נוסף, שכמה ברייתות שם נוקטות כר' ישמעאל. לענ"ד מסתבר יותר שהרמב"ם הבין ש"כתנאי" אינו מתייחס לעצם הדין אלא לדרך הלימוד, ור"ע למד את דין משוח מלחמה באופן אחר ואינו חולק, וכן מוכח ברמב"ם ובמאירי שם, שנקטו גם כדינו של ר"ע, וכן ביאר החזו"א (הוריות סי' טו סק"ב). ה. במנחות פ"ב מ"ה פסק (מעה"ק פי"ד ה"א) כר' טרפון נגד ר"ע, אך עי"ש בכס"מ שזוהי מחלוקת ואח"כ סתם, וראה גם בשערי היכל לזבחים מערכה רלב. ו. בכלים פי"ז מ"ה בפה"מ פסק כר"ע ואילו בהל' כלים פ"ו ה"ב פסק שלא כמותו, וכנראה פירש שהרישא של המשנה אינה דברי ר"מ אלא דעת תנא קמא, עי"ש, וכן משמע משתיקת הכס"מ. ז. בכלים פכ"ח מ"ב פסק כר"א נגד ר"ע, וביאר בפה"מ שכן פסקה הגמרא בשבת, וכיו"ב בעוקצין פ"ג מ"ה.

לפיכך נראה שהרמב"ם פסק כרבי עקיבא, ודעתו שאין כל כך מחלוקת ביניהם, אלא שרבי ישמעאל משער במידות מדויקות ואילו רבי עקיבא משער באומדן גס ע"פ הכלים שהיו בימיו. ואין טעם לכתוב בהלכה לדורות "לודיות", "לחמיות", ואף לא "קדרות הדקות" שהוא מושג יחסי למושגי המקום והזמן. וכך לשון הרמב"ם בפיה"מ: "והשיעורים הללו הם דעת רבי ישמעאל, אבל רבי עקיבא אמר: אני לא אשער את הכלים במה שהיו מחזיקים לא סאה ולא סאתים, אלא אשערם בצורתם הידועה", כלומר שגם "קדרות הדקות" הוא מושג מוכר לשומעי לקחו של רבי עקיבא. לכן בחר הרמב"ם לכתוב את שיעוריו של רבי ישמעאל, שהם בקירוב שיעוריו של רבי עקיבא, ולפיכך כתבם בסגנון של אומדן גס. לעומת זאת את השיעור הגדול, שאין בו גבול, בחר לכתוב בלשונו של רבי עקיבא "חצבים גדולים". וכן כתב במרכבת המשנה: "ותמהתי על הכס"מ דתמה דהו"ל לרבנו לפסוק כר"ע, והאיך אפשר לרבנו להעתיק לישנא דר"ע מלודיות ועד לחמיות, ומי חכם ויבין זה השיעור כמה מחזיקים כלים הללו בזמן חכמי המשנה?!". גם הר"ש והרא"ש כתבו שאין כאן מחלוקת.

כך היא דרכו של הרמב"ם, כפי שמצינו במע"ש פ"ה מ"ב: "כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד. ואיזו היא תחומה? אילת מן הדרום, ועקרבת מן הצפון, לוד מן המערב, והירדן מן המזרח", והרמב"ם (הל' מע"ש פ"ט ה"ה) השמיט את "ואיזו היא תחומה" וכו'. כיו"ב בפיה"מ בנגעים פ"ב מ"ד: "ואין השעורין הללו מוגדרין עד כדי לומר בהן הלכה כפלוגי". ומצאתי בעז"ה שכ"כ התשב"ץ (ח"ב ס" קמג) בדעת הרמב"ם: "ולמה שלא פירש הרמב"ם ז"ל בכרס החיצונה שנקדרה ביתר מכסלע כתלת קשיאתה... שאין אנו בקיאין עכשיו בדקדוקי אלו השיעורים... ועכשו שנשתנו הדורות והמקומות אי אפשר לכוון שיעורי התלמוד, על כן העלימו הרב ז"ל". וראה גם כיו"ב בתוס' אנשי שם בכלים פכ"ג מ"ב ד"ה ומדוכה, מש"כ בדעת הרמב"ם.

יש להעיר עוד לסוגיה בתלמוד שממנה משמע שהלכה כר"ע מחברו גם בקדשים. במנחות נח ע"א: "בעי רמי בר חמא מרב חסדא: המעלה מבשר חטאת העוף על גבי המזבח, מהו? כל שממנו לאישים אמר רחמנא, והאי אין ממנו לאישים; או דלמא כל ששמו קרבן, והאי נמי שמו קרבן? אמר ליה: כל ששמו קרבן, והאי נמי שמו קרבן. כתנאי, ר' אליעזר אומר: כל שממנו לאישים, רבי עקיבא אומר: כל ששמו קרבן. מאי בינייהו? אמר רב חסדא: בשר חטאת העוף איכא בינייהו; רב אמר: לוג שמן של מצורע איכא בינייהו". משמע שרב חסדא נוקט בפשטות כר"ע, על פי מה שביאר את מחלוקתו עם ר' אליעזר.

ב. רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה

במחלוקת ביניהם הרמב"ם פוסק באופן עקבי כרבי יהודה²⁶. בשני מקרים בלבד פסק כרבי מאיר: א. במחלוקתם על שיעור האמה בכלי המקדש (מנחות פ"א מ"ה וכלים פ"ז מ"י, הלכות בה"ב פ"ג הי"ב ותו"מ פ"ה ה"ט). יש להכרעה זו טעמים מבוססים: זוהי גם שיטת רבי ושיטת אבא שאול (ירושלמי פסחים פ"ז ה"א) והכרעת רבי יוחנן (ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, על אורך השולחן) וסתימת כמה סוגיות בגמרא (עיי' בהר המוריה בהל' בה"ב שם). ב. בערכין פ"א מ"ב פסק (ערכין פ"א ה"ו) שהגוי נערך ולא מעריך, מפני שרבא (ה ע"ב) אומר שמסתבר דבריו, והכרעת אמוראים מיוחדת גוברת על הכללים (כס"מ).

ג. רבי יהודה ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה

כמעט בכל מקום פסק הרמב"ם כר' יהודה נגד ר"ש, ואף במקומות שכן הסוגיה ניתנה להסיק אחרת²⁷. ויש להעיר על כמה חריגות:

26 א. סנהדרין פ"ב מ"א – כלה"מ פ"ה ה"ה. ב. מכות פ"ב מ"ג – רוצח פ"ו הי"ד. ג. ד. שם פ"ב מ"ח (שתי מחלוקות) – רוצח פ"ח ה"י, ושם פ"ז הי"ד. ה. הוריות פ"א מ"ה – שגגות פ"ב ה"א (ועיי' בפיה"מ ובלח"מ). ו. מנחות פ"ה מ"א – מעה"ק פ"ט הי"ח. ז. שם פ"ו מ"ה – מעה"ק פ"ג ה"י. ח. בכורות פ"ט מ"ח – בכורות פ"ח ה"ב. ט. כריתות ו ע"ב (שתי מחלוקות) – כלה"מ פ"א ה"י. יא. מעילה פ"ו מ"ה – מעילה פ"ז ה"י (אם כי המחלוקת נובעת ממחלוקתם בזה"ז, בב"מ פ"ג מ"א). יב. כלים פ"ג מ"ב – כלים פ"ט ה"ג. יג. כלים פ"ז מ"ב – כלים פ"ט ה"ט. יד. כלים פ"ט מ"א – כלים פ"ג ה"ב (עיי' במרכה"מ בהל' א). טו. כלים פ"ה משניות א-ג – כלים פ"ח ה"א-ד. טז. אהלות פ"ט מ"ב – טו"מ פ"ח ה"ג. יז. נגעים פ"ב מ"ב – טו"צ פ"ט ה"ו. יח. טהרות פ"ט מ"ד – מטמאי מו"מ פ"א ה"ג. יט. בעוקצין פ"א מ"ב משמע בפיה"מ שפסק כר' יהודה, אך בהל' טו"א פ"ה הי"ט נראה שהבין שאין מחלוקת ביניהם ופסק כשניהם. כ. כ. עיי' גם כס"מ הל' ע"ז פ"ד ה"ב ופ"ה ה"ה.

מקורות נוספים שראויים לציין: א. בהל' ממרים פ"ג ה"ה ופ"ד ה"א פסק כר"מ בסנהדרין פ"ז ע"א, שזקן ממרא אינו אלא בדבר שזדונו כרת. ומאידך פסק (שם ובפ"ד ה"ג) שגם בתפילין יש הוראת זקן ממרא, על פי דברי ר' יהודה שם וביאור הגמ' פח ע"ב, והשיגו הראב"ד. הכס"מ (פ"ג ה"ה) מבאר שהרמב"ם פסק כר"מ מאחר שהגמ' שם ביארה ברייתא בהתאם לשיטתו, ומאידך הלכה כר"י לגבי ר"מ, ולכן פסק כשניהם. אולם ר' אהרן מלוניל (אגרות הרמ"ה סי' כט, הובא בקצרה בכס"מ) סובר שהרמב"ם הבין שר' יהודה מוסיף על ר' מאיר, שזקן ממרא אינו אלא בזדונו כרת ובתפילין, ופסק כמותו לגמרי. ולענ"ד כך משמע בבירור מפירוש המשנה בסנהדרין פ"א מ"ב, שהביא את הכלל שזדונו כרת ואת החריגה של תפילין כמקשה אחת בלא לציין שזו כעין פשרה בין דעות. ב. בקידושין פ"ב מ"ח פסק כר' יהודה, מעילה פ"ו ה"ג ואישות פ"ה ה"ג, אך שם יש פסיקה אמוראית מפורשת ברף נד ע"ב. ג. במנחות פ"י מ"ה נחלקו ר"מ ור"י על העיסוק בחדש בשווקי ירושלים לפני הקרבת העומר. הרמב"ם בפיה"מ (מהדר' הרב קאפח) פסק כר"מ, וכך פסק גם היראים (ע"ה) ע"פ הכלל שהלכה כר"מ בגזרותיו. אך ביד החזקה לא הוזכר הדבר ונראה שדעתו כר' יהודה, וראה מש"כ במאמרי 'קצירת שעורים בליל ט"ז בניסן לצורך תרגול קרבן העומר', 'אמונת עתיך' 104 עמ' 127-130. עכ"פ מחלוקת זו אינה נוגעת לזמן המקדש דווקא אלא גם בזה"ז, כך שאינה נוגעת לענייננו.

27 א. פסחים סז ע"א – ביאמ"ק פ"ג ה"ח. הכרעה זו מחודשת, מפני שלכאורה רב חסדא בפסחים שם נקט כר"ש. ותירץ הסמ"ג (לאיין שד): "ושם תופס רב חסדא שיטתו כרבי שמעון, אבל משמע

- א. בעניין מנחת חביתין כשמת הכהן הגדול, שנחלקו ר"ש ור"י בשקלים פ"ז מ"ו ומנחות פ"ד מ"ה, הרמב"ם בהל' תו"מ פ"ג הכ"ב פסק כר"י ובהל' שקלים פ"ד ה"ד כר"ש, וגם בפ"ה פסק באופנים סותרים, וכבר המאירי בשקלים תמה על סתירה זו (ופסק כר"י לגמרי). עיין בלח"מ בהל' תו"מ שם, שביאר שהם שני עניינים, ובאחד פסק כר"י ע"פ הכללים ובשני פסק כר"ש בגלל שגם ר' יוסי כמותו, וראה עוד כיו"ב בשאר מפרשי הרמב"ם.
- ב. בסנהדרין פ"א מ"ג שתי מחלוקות: לגבי עגלה ערופה פסק כר"י, הל' רוצח פ"ט ה"א, ואילו לגבי סמיכה על פר העלם דבר פסק כר"ש, מעה"ק פ"ג ה"י. בלח"מ תירוצ' דחוק, ונראה מחוור כתירוץ המאירי בסנהדרין יג ע"ב והבאר שבע סוטה מד ע"ב שהוא על פי הכרעת רבי בירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ב): "אמר רבי: נראין דברי רבי יהודה בערופה, דלא דריש ויצאו, ונראין דברי רבי שמעון בסמיכה, דלא דריש וסמכו".

שלא שמע ברייתא זאת, מדלא אמר 'הלכה כרבי שמעון', ואולי אם שמע אותה היה תופס שיטתו כרבי יהודה, שהלכה כמותו לגבי רבי שמעון. כן נראה לי, גם רבינו משה תופס שיטתו כרבי יהודה" (ועיין שערי היכל לפסחים מערכה פ); וזו ראייה חזקה להליכת הרמב"ם והסמ"ג אחרי הכללים. ב. פסחים פו ע"א-ע"ב - ק"פ פ"ט ה"א. הלכה זו סבוכה בגרסתה ופירושה, עיין שערי היכל לפסחים מערכה קכו. ויש לציין שכבר נשאל עליה רבי אברהם בן הרמב"ם (שו"ת ברכת אברהם סי' ח), והשואל, שגרס ברמב"ם כרבי שמעון, תמה על כך גם מכח הכלל שהלכה כר"י, ור"א בן הרמב"ם משיב שהרמב"ם תיקן את נוסח ההלכה כר"י: "ולפי זה התיקון הדברים כולן הולכים על שורה אחת כר' יהודה דדוקא דמתניתין כותיה, והלכתא כותיה", כלומר, ההכרעה כר"י הן מחמת דקדוק המשנה והן מחמת הכלל (וראה גם בברכת אברהם סי' ט על מחלוקת אחרת, שהרמב"ם נקט כר"י נגד ר"ש מכח הכלל). ג. יומא ז ע"ב - ביאמ"ק פ"ד ה"ח (ועיין שערי היכל יומא מערכה ו). ד. זבחים פ"ח מ"ב - פסוהמ"ק פ"ב ה"ט"ז (ועיין שערי היכל לזבחים מערכה קצז). ה. זבחים פ"ט מ"ב - פסוהמ"ק פ"ג ה"ו (ועיין שערי זבחים מערכה ר). ו. מנחות יא ע"א - פסוהמ"ק פ"א ה"ח, ושם פירש את המשנה אליבא דר' יהודה בניגוד לכאורה לדברי ר' יוחנן, וביאר הכס"מ: "דכיון דלא אשכחון בברייתא דפליגי אלא ר"י ור"ש, טפי הוה עדיף לפרושי מתניתין אליבא דר"י דהלכתא כוותיה לגבי ר"ש מלאוקומי לה בפלוגתא תליתאה". ז. מנחות כ ע"א - איסור"מ פ"ה הי"ב, עי"ש בכס"מ. ח. ערכין פ"ז מ"ד - ערכין וחרמין פ"ד הי"ט. ט. ערכין פ"ח מ"ה - הל' ערכין פ"ו ה"ז. ובגמ' בערכין כח ע"א-ע"ב מימרא של ר"ח בר אבין שהגמ' מבארת שהיא הולכת בשיטת ר"ש, ופירש רגמ"ה שדעתו כר"ש, אך הרמב"ם פירש שאין זו הכרעה אלא שאמר את דבריו אליבא דר"ש בלבד, ולכן לא קי"ל כמותו, וכפי שפסק שם פ"ו ה"ה; וזו לענ"ד ראייה חזקה להליכת הרמב"ם אחרי הכללים בכל עניין. י. ערכין פ"ט מ"ה - שמיטה ויובל פי"ב הי"ב. יא. מעילה יט ע"א - מעילה פ"ו הי"א. יב. נגעים פ"י מ"ב - טו"צ פ"ח ה"ה. יג. נגעים פ"י מ"ט - טו"צ פ"ח הי"ד. יד. נגעים פי"ב מ"ה - טו"צ פי"ד ה"ד, ועי"ש בכס"מ וב'משרת משה'. טו. נגעים פי"ד מי"א - מחוסרי כפרה פ"ה ה"ט. טז. טהרות פ"ט מ"ד - מטמאי מו"מ פי"א ה"ג. יז. פרה פ"ב מ"ב - פרה אדומה פ"א ה"ו. יח. תוספתא עוקצין פ"ג הי"ג - טו"א פ"א ה"ט.

יש לציין גם לנויר ד ע"ב, שנחלקו האם יש נזירות שמשון, ופסק כר"י, נזירות פ"ג הי"ג, אך מזה אין ראייה, שכן סתם משנה כמותו. כיו"ב שם לד ע"א פסק כר"י, נזירות פ"ב ה"ט, אך המשנה כמותו, כפי שמבארת הגמ' שם.

ג. בהל' פסוהמ"ק פ"ד ה"א פסק שאין חטאת ציבור מתה, כר"ש בתמורה פ"ב מ"ב נגד ר' יהודה. אך בזה גם תנא קמא שם כר"ש, וכן ת"ק ביומא פ"ו מ"א.

ד. בנגעים פי"א מ"ג מחלוקת משולשת בין ר"מ ור"י ור"ש, ופסק כר"ש (טו"צ פי"ג ה"א). נראה שהטעם שהלכה כדברי המכריע (מרכבת המשנה). ואמנם יש שנקטו שגדר "מכריע" הוא כשתי הדעות האחרות העלו הוה-אמינא לחלק כחילוקו של המכריע, אך גם פרט זה מתקיים במחלוקת זו, בתוספתא בנגעים פ"ה ה"ב.

ד. הלכה כרבי יוחנן לבר מתלת

כאמור, הר"ש והתשב"ץ כתבו בדעת הרמב"ם שבענייני קדשים חרג מן הכלל שהלכה כר' יוחנן נגד ריש לקיש. לפיכך ראיתי צורך להביא את מחלוקותיהם בפירוט ולהמחיש עד כמה שמר הרמב"ם על כלל זה שהלכה כר' יוחנן. נבדקו מחלוקותיהם בסדר קדשים ובמסכתות פסחים יומא וחגיגה, והבאתי כאן רק מחלוקות שבהן מן הסוגיה עצמה אין ראיה לפסוק כרבי יוחנן, ולפעמים אף להיפך, והסיבה היחידה לפסוק כמותו היא הכלל שהלכה כמותו לגבי ר"ל:

א. בפסחים סג ע"א נחלקו אם החיוב בשוחט את הפסח על החמץ הוא דוקא בהיות החמץ בעזרה, ופסק כרבי יוחנן לחייב בכל אופן. בהל' ק"פ פ"א ה"ה סתם: "והיה לו כזית חמץ ברשותו", וכן במפורש בפיה"מ בפסחים פ"ה מ"ד: "אע"פ שאותו החמץ חוץ לעזרה הרי הוא לוקה"²⁸.

ב. בירושלמי שקלים פ"ב ה"א נחלקו על מי שאבד שקלו טרם שהגיע לידי הגזבר, האם חייב באחריותו, ופסק כר' יוחנן שחייב, הל' שקלים פ"ג ה"ח.

ג. ביומא עג ע"ב נחלקו בצורת התשובה באורים ותומים, ופסק כרבי יוחנן, הל' כלי המקדש פ"י הי"א, ועי"ש במהר"י קורקוס.

ד. בסוכה מד ע"א נחלקו רבי יוחנן ור"ל אם בעלי מומין נכנסים בין האולם והמזבח לצאת בערבה או לא. הרמב"ם בהל' לולב פ"ז לא הזכיר היתר זה, ומשמע שהדבר עומד באיסורו, כמ"ש בהל' ביאת המקדש פ"ו ה"א ובסהמ"צ ל"ת ס"ט, דהיינו שפסק כרבי יוחנן.

ה. בחגיגה כו ע"א נחלקו על הקולא בטהרת כלי חרס מן המודיעין ולפנים, האם נאמרה גם במלאים או דווקא בריקנים, ופסק כרבי יוחנן שגם במלאים, הל' מטמאי מו"מ פי"א ה"ה.

ו. בחגיגה כו ע"ב נחלקו בציפוי שיש על כלי עץ חשובים ('כלי מסמים'), האם העץ החשוב בטל מפני הציפוי, ופסק כרבי יוחנן שגם עץ זה בטל, כלים פ"ו הט"ו.

28 אמנם הגמרא שם תולה מחלוקת זו במחלוקת אחרת במנחות עה ע"ב, ששם תניא כוותיה דרבי יוחנן, אך אין תלות הכרחית בין המחלוקות, כמבואר בגמרא.

- ז. בסנהדרין קיב ע"ב נחלקו על קדשים שבעיר הנדחת, האם ימותו משום "זבח רשעים תועבה" או שניתן לפדותם במומם, ופסק כר' יוחנן שימותו, הל' ע"ז פ"ד הי"ג.
- ח. בזבחים לג ע"ב-לד ע"א נחלקו בטמא שנגע בקודש, האם לוקה או לא, וכן בטמא שאכל בשר קודש לפני זריקה, ופסק בשניהם כרבי יוחנן שאינו לוקה, הל' פסוהמ"ק פי"ח הי"ב, וזאת למרות שמהסוגיה יש סיוע לדעת ריש לקיש (ועיין שערי היכל לזבחים מערכה פב-פג).
- ט. בזבחים פט ע"ב נחלקו באמורין ובשר קדשים קלים שיצאו לפני זריקת דמים האם כשרים או פסולים, ופסק שכשרים כרבי יוחנן, הל' פסוהמ"ק פ"א הל' לב-לג.
- י. בזבחים קיג ע"א נחלקו בשחיטת פרת חטאת ובשריפתה, האם יש לעשותה כנגד הפתח דווקא, ופסק כרבי יוחנן שדווקא כנגד הפתח, הל' פרה אדומה פ"ד ה"ה.
- יא. במנחות ט ע"א נחלקו בשיריים שחסרו בין קמיצה להקטרה, האם מקטירין את הקומץ עליהם, ופסק כרבי יוחנן שמקטירין, הל' פסוהמ"ק פי"א ה"כ²⁹.
- יב. במנחות כג ע"א נחלקו בקומץ מנחת חוטא שנתן בו שמן, ופסק כרבי יוחנן שפסול, הל' פסוהמ"ק פי"א ה"י.
- יג. במנחות פד ע"ב נחלקו במביא ביכורים מתמרים שבהרים ופירות שבעמקים האם התקדשו או לא, ופסק כרבי יוחנן שלא התקדשו, הל' ביכורים פ"ב ה"ג, ולשון הרדב"ז שם: "והדבר ברור שהלכה כרבי יוחנן".
- יד. בחולין פב ע"א נחלקו ממתני צפור המצורע נאסרת, ופסק כרבי יוחנן שמשעת שחיטה, הל' טומאת צרעת פי"א ה"ז.
- טו. בחולין קכ ע"א נחלקו האם נימא, שיער המחובר לעור, נחשבת כשומר לבשר, ופסק כרבי יוחנן להחמיר, הל' שאר אבוה"ט פ"א הי"א.
- טז. במעילה יג ע"ב נחלקו האם יש מעילה במי ניסוך המים מעבר לג' לוגין, ופסק כר' יוחנן שמועלים בכולן, הל' מעילה פ"ב ה"ט³⁰.

אולם בכמה מקומות נראה שהרמב"ם פסק כריש לקיש, ויש לדון בסוגיות אלו:

- א. ראיית התשב"ץ. בסנהדרין קיב ע"א נחלקו רבי יוחנן ור"ל בענין עיר הנדחת, כיצד דנים אותם, ופסק הרמב"ם (הל' ע"ז פ"ד ה"ו) כריש לקיש, עיי"ש³¹. עניין זה נדון

29 בסוגיה שם מחלוקות נוספות שבהן פסק כר' יוחנן, אך מהן אין ראייה, כי תניא כוותיה.

30 יש לציין עוד לסוגיה בזבחים קח ע"ב על העלאת קרבן חסר בחוץ, שגם בה פסק הרמב"ם כר' יוחנן, אולם העניין שם צריך תלמוד, עיין הל' מעה"ק פי"ט הי"א ובכס"מ ובשערי היכל לזבחים מערכה רפה.

31 הסוגיה מסיימת בבירור דעת ריש לקיש, ולכאורה ניתן לראות בכך טעם לפסוק כמותו אפילו נגד ר' יוחנן. ועל כך כתב התשב"ץ: "ואם בכללי הפוסקים בין יחיד ליחיד נכנס בזה הלכתא למשיחא, לא היה הרב ז"ל פוסק כר"ל בעיר הנדחת לגבי ר"י משום דסוגיא דשמעתא רהטא

בארוכה ב'אגרות רמ"ה', חליפת מכתבים בין חכמי צרפת ופרובנס אודות פסקי הרמב"ם (סי' יב, כו-כו, מט, סו), והר"ש משאנץ (סי' סו) תירץ כדברי התשב"ץ, שהכללים לא נאמרו בעניינים שאינם נוהגים בזה"ז. אולם ר' אהרן מלוניל (סי' כו) תירץ אחרת, שהרמב"ם לא גרס "רבי יוחנן". אמנם הרמ"ה (סי' מט) תמה על כך, כי בכל הספרים שלפניו מוזכר ר' יוחנן, אולם בדקדוקי סופרים שם מביא כמה כתי"ו והילק"ש (רמז תתפז) שלפיהם רבי יוחנן אינו מוזכר בסוגיה. אם כן אין כל קושי להניח שזהו הנוסח שעמד לפני הרמב"ם.

ב. בחגיגה ז ע"א: "מאי הראיון? רבי יוחנן אמר: ראיית פנים בעזרה, וריש לקיש אמר: ראיית פנים בקרבן". למסקנת הגמרא המחלוקת היא האם כשהביא קרבן פעם נוספת מקבלים ממנו. הגמרא אומרת שרבי יוחנן הקשה לריש לקיש מהפסוק "הוקר רגלך מבית רעך" (משלי כה, יז), אך ריש לקיש העמיד פסוק זה בחטאות ואשמות, ומסיימת הגמרא: "תניא נמי הכי, הוקר רגלך מבית רעך – בחטאות ואשמות הכתוב מדבר". בהל' חגיגה פ"ב ה"ו פסק הרמב"ם כריש לקיש: "ואם הביא בכל עת שיביא מקבלין ממנו... שהראייה אין לה שיעור". אולם על פי מה שהתבאר לעיל (הערה 31) הדבר מובן, שדעת הרמב"ם לפסוק כריש לקיש כשתניא כוותיה (וכן כתב הלח"מ, ודחה ביאור הכס"מ).

ג. ביומא ב ע"א נחלקו רבי יוחנן ור"ל בפירוש "בירה" שבפרה פ"ג מ"א: "מאי בירה? אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מקום היה בהר הבית, ובירה שמו. וריש לקיש אמר: כל המקדש כולו קרוי בירה, שנאמר הבירה אשר הכינותי". הרמב"ם בפירושו בפרה שם פירש כר"ל, ויתכן לפרש זאת בשתי דרכים: א. לדעתו אין נפק"מ למעשה במחלוקת זו, ולכן העדיף את הפירוש שנראה לו פשוט יותר. ב. לדעתו יש נפק"מ במחלוקתם, שלר' יוחנן הפרישה יכולה להיות בכל הר הבית ואילו לר"ל בעזרה דווקא. הרמב"ם פסק בעניין זה כר"ל, כפי שכתב בהל' פרה אדומה פ"ב ה"א:

כותיה, שהרי בהנהו תלת דפסקינן בפ' החולץ כר"ל לגבי ר"י איכא חדא דתניא כותיה ואפילו הכי אצטריכו בגמרא למיכלל בהדי אינך דלא תניא כותיה, ומשמע מהכא דליכא שום דוכתא דקי"ל כותיה דר"ל, ואפילו מסתיימא מלתיה מסוגיא דתלמודא, אלא בהנהו תלת... אם כן מה שפסק הרמב"ם ז"ל כר"ל בענין עיר הנידחת, אם היו הכללים גם בהלכתא למשיחא לא היה לו לפסוק כמותו אע"ג דסוגיית דשמעתא כותיה". על כך יש להעיר: נראה שדעת הר"ף והרמב"ם אינה כך, והם פוסקים כריש לקיש בכל מקום שתניא כוותיה. כך מוכח מפסק הר"ף והרמב"ם בע"ז ו ע"ב, ע"ש, וראה יד מלאכי סי' תקסח שדן בזה. בין השאר הביא יד מלאכי את הר"ף בפסחים לו ע"ב, והר"ן שם הסביר בדעתו שגם היכא שתניא כוותיה דר"ל הלכה כרבי יוחנן (ומכאן הוכיח התשב"ץ בתשובה הנ"ל שלר"ף קי"ל כרבי יוחנן גם כשתניא כוותיה דר"ל, וראה גם בתשב"ץ ח"ג סי' קלה-קלו, שחזר על דבריו בעניין זה). ברם, אין הוכחה שזו דעת הר"ף, כי שם אין ברייתא שמכריעה כריש לקיש אלא שהשמועה פשוטה יותר כדבריו, ורבי יוחנן הוזהר לומר שתניא היא. עכ"פ, גם בנדון דידן, הסוגיה בסנהדרין על עיר הנדחת, אין ברייתא כר"ל אלא רק עיסוק בבירור דבריו, ונראה שלכו"ע אין זה טעם מספיק לחרוג מן הכללים.

"ללשכה מוכנת בעזרה". טעמו של דבר, שדין זה תלוי בשאלה האם פרישה זו היא מדאורייתא, ונלמדה מימי המילואים שהיו בחצר המשכן, או מדרבנן. דברי ר' יוחנן, המכשיר את כל הר הבית, הם לשיטתו (יומא ג ע"ב) שפרישת הכהן השורף את הפרה היא "מעלה בעלמא". לעומת זאת רבי יהושע בן לוי (שם) סובר שהפרישה מדאורייתא, ולכן פסק הרמב"ם כדברי ריש לקיש (חסדי דוד פ"ג ה"א).

ד. ביומא לג ע"ב נחלקו בטעמה של ההפסקה בהטבת הנרות בין חמשת הנרות הראשונים לשני האחרונים. דעת ריש לקיש שהמטרה היא "כדי להרגיש את העזרה", ודעת רבי יוחנן שהדבר נלמד מ"בבקר בבקר, חלקהו לשני בקרים". הגמרא אומרת נפק"מ בין הדעות, שלרבי יוחנן ההפסקה ביניהם צריכה להיות בעבודה דווקא, מה שאין כן לר"ל. הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ג ה"ז) פסק: "לא היה מטיב כל הנרות בפעם אחת, אלא מטיב חמשה נרות ומפסיק ועושים עבודה אחת ואח"כ נכנס ומטיב השתים, כדי להרגיש את כל העזרה". לדינא פסק כרבי יוחנן, שצריך להפסיק בעבודה אחת, אבל כתב את טעמו של ריש לקיש; וביארו הכס"מ והר"י קורקוס שהרמב"ם העדיף לכתוב את הטעם המובן יותר, וכן דרכו בכמה מקומות³².

נמצא, אפוא, שהרמב"ם פסק בעקביות כרבי יוחנן נגד ר"ל, והחריגות המעטות מכלל זה ניתנות לביאור בשופי על פי הכללים המקובלים.

בדרך המלך' (לרב חיים יעקב חוידנסקי, הל' שבת פ"א ה"א) הוכיח מהגמרא עצמה שהכלל שהלכה כר' יוחנן נגד ר"ל אינו תופס בענייני קדשים, מהאמור בשבת עג ע"א: "נתכוון לזרוק שתים וזרק ארבע. רבא אמר: פטור, אביי אמר: חייב... לרבא דאמר פטור... הניחא אי סבר לה כרבי יוחנן, דאמר: כיון ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו – משכחת לה דידע לה לשבת בלאו. אלא אי סבר לה כרבי שמעון בן לקיש דאמר עד שישגוג בלאו וכרת, דידע לה לשבת במאי? דידע לה בתחומין, ואליבא דרבי עקיבא". לכאורה מה מקום להסתפק האם רבא סובר כר' יוחנן, הרי פסק כמותו בכל מקום! אלא משום שמחלוקת זו בחיובי חטאת אין לה נפק"מ בזמן הזה. אך יש גורסים שם "רבה", כמשתמע מכך שאביי מוזכר אחריו³³. וגם לגרסה "רבא", יש לומר שהגמ' באה לברר האם סברתו בעניין נתכוון לזרוק שתיים תלויה בהכרח בסברת ר' יוחנן.

לאידך גיסא יש לציין לסוגיה בחולין עו ע"ב-עו ע"א: "הנהו גידין רכין דאתו לקמיה דרבא"³⁴, אמר רבא: למאי ליחוש להו? חדא, דאמר ר' יוחנן, גידין שסופן

32 עיין ר"י קורקוס הל' תרומות פ"ז הי"ח, לח"מ נזירות פ"א ה"ד, אבן האזל עבדים פ"ט ה"ז.

33 עיין במסורת הש"ס עב ע"ב ובמרומי שדה שם, וכן הוא בר"ח שם ובריא"ז בסנהדרין סב ע"ב ובמקצת כתי"י.

34 בגמ' לפנינו "דרבה", ובמסורת הש"ס הגיה "דרבא", וכך הנוסח בכמה ראשונים. בפרט בהמשך "אמר ליה רב פפא לרבה: רשב"ל, ואיסורא דאורייתא, ואת אמרת מאי ליחוש להו?" על כרחך

להקשות נמנין עליהן בפסח, ועוד: התורה חסה על ממונן של ישראל. א"ל רב פפא לרבא: ר"ש בן לקיש, ואיסורא דאורייתא, ואת אמרת מאי ליחוש להו? אישתיק. ואמאי אישתיק? והאמר רבא: הלכתא כוותיה דר"ש בן לקיש בהני תלת! שאני הכא דהדר ביה ר' יוחנן לגביה דר"ש בן לקיש, דא"ל: אל תקניטני, בלשון יחיד אני שונה אותה". מחלוקת ר' יוחנן ור"ל עוסקת ישירות בדין הגידים הרכים בפסח, וברור לגמרא שההכרעה הכללית כר' יוחנן מתייחסת גם לדין זה. אך יש לומר שהדבר ברור לגמרא דווקא בגלל ההשלכה המעשית בזה"ז לעניין טריפות, שהגיד כבשר ומכשיר את העצם שנשברה³⁵.

ה. אביי ורבא הלכה כרבא

נבדקו מחלוקות אביי ורבא בסדר קדשים, וכן (באופן לא יסודי) במסכתות אחרות שנוגעות לקדשים. כמעט בכל מה שמצאתי נפסקה ההלכה כרבא³⁶.

סוגיה אחת לכאורה יוצאת מכלל זה, בזבחים לא ע"ב: "בעי רבא: חישוב לאכול כזית ביתר מכדי אכילת פרס, מהו?... אמר אביי, ת"ש: לאכול כחצי זית ולהקטיר כחצי זית כשר... והא הקטרה ביותר מכדי אכילת פרס הוא! – דלמא בהיסק גדול". הרמב"ם (הל' פסוה"מ פ"ד ה"י) פסק: "חשב לאכול כזית ביתר מכדי אכילת פרס הרי זה מצטרף", כפשיטתו של אביי ולא כספקו של רבא. הכס"מ תירץ שמשמע לרמב"ם שהדחיה "דלמא בהיסק גדול" היא דיחוי בעלמא, ופשט המשנה כאביי; או שלא גרס כלל לדחיה זו, וכן דקדק החזו"א (קדשים סי' ז סק"ד) מתוס' שם. ויש שפירשו שהספק נפשט מהמשך הסוגיה

צ"ל "לרבא", ולא מצאנו בשום מקום אחר שרב פפא דיבר עם רבה, וגם לא מסתבר שדיבר אליו בסגנון זה (על פי אגרת רש"ג, רבה נפטר חמשים ושש שנים לפני רב פפא). גם ההשוואה לסוגיה דומה בחולין מט ע"ב מלמדת כך.

35 ולשון תוס' הרא"ש בשבת ע"ב: "דלא איירי ביבמות אלא בדברים הנוהגים בזמן הזה, כי היא גדיד הרכין והנהו תלת דהחולין, אבל מידי דלא הוא אלא בזמן שבית המקדש קיים כי הכא בחיוב חטאת לא קא מיירי".

36 א. שבת טז ע"ב – הל' כלים פי"ב ה"ב. ב. שבת סו ע"א – כלים פכ"ה הי"ט. ג. שבת עא ע"א – שגגות פ"ז ה"י. ד. פסחים סד ע"ב – ק"פ פ"א הי"א. ה. יומא מו ע"ב – ת"מ פ"ב ה"ו (ובכס"מ: "וידוע דהלכה כרבא"). ו. סוטה ח ע"ב – סוטה פ"ג ה"ה. ז. מכות ז ע"ב – רוצח פ"ו ה"י. ח. הוריות ו ע"ב – שגגות פי"ג ה"ב. ט. זבחים כא ע"א (נחלקו בביאור דעת ר' יוחנן והכרעתו במחלוקת התנאים שם) – ביאת המקדש פ"ה ה"ט (ועיין שערי היכל לזבחים מערכה לז). י. זבחים כו ע"א – פסוה"מ פ"א ה"כ. יא. זבחים לד ע"א – פסוה"מ פ"ח הי"ב. יב. תמורה כט ע"ב – איסור"מ פ"ד ה"ח (אם כי יש נפק"מ במחלוקתם גם למלקות על ביאת כהן בזונה גויה). יג. נידה מב ע"ב (ושם לכאורה גם תניא כאביי, וראה להלן סי' ט) – טומאת מת פ"א ה"ג וה"ח ושאר אבה"ט פ"ג ה"ד.

עיין גם בכס"מ הל' פסוה"מ פ"ד ה"ד ופי"ב הי"ד. במנחות נח ע"א נחלקו אביי ורבא ובפסק הרמב"ם יש סתירות לכאורה, עיין הל' מעה"ק פי"ג הי"ד ובלח"מ, הל' איסור"מ פ"ה הל' א-ב ובכס"מ ובמעשה רוקח. ביומא יז ע"ב-יח ע"א נחלקו אביי ורבא, והגמרא מסיקה שדעת רבא "קשיא". פסק הרמב"ם (ת"מ פ"ד הי"ד) אינו ברור, האם כרבא, למרות ה"קשיא" (רדב"ז), או כאביי, בגלל ה"קשיא" (לח"מ, ועיין שערי היכל ליומא מערכה כו).

(עיין שערי היכל לזבחים מערכה עד). נראה לענ"ד לישב את הקושיה באופן אחר, שמכיוון שרבא מסתפק בדבר ואביי פשיטא ליה יש לפסוק כאביי. וכן כתב הרמב"ן (במלחמות בב"ק יא ע"ב בדפי הרי"ף, בביאור דברי הרי"ף שם): "דלעולם כל היכא דלמר מיבעיא ליה מילתא בשום דוכתא בתלמודא ולמר פשיטא ליה – הלכה כמאן דפשיטא ליה, ואפילו תלמיד במקום הרב וכל שכן רב במקום תלמיד". וכתב בהמשך בשם רבי שמואל הנגיד, שכל מקום שאביי פשיטא ליה ורבא מספקא ליה הלכה כאביי, ויע"ל קג"ם הם המקומות שבהם פליגי אהדדי בודאי³⁷.

ו. הלכה כרב באיסורי

בעניין הכלל "הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני" (בכורות מט ע"ב) קיימת שאלה מיוחדת: מכיון שיש חלוקה בין איסורי לדיני, יש לכאורה יותר מקום לומר שכלל זה עוסק דווקא בדברים הנוהגים בזה"ז, ואילו דיני הקדשים אינם לא כאן ולא כאן. אולם מבדיקת פסקי הרמב"ם מתברר שגם כאן קבע בדרך כלל הלכה כרב³⁸. כמה יוצאים מן הכלל זקוקים להסבר מיוחד:

א. דוגמה בולטת בזבחים נג ע"ב בעניין "שתי מתנות שהן ארבע": לדעת רב אלו למעשה ארבע מתנות, שבכל קרן משתי הקרנות נותן וחוזר ונותן, ואילו לדעת שמואל "מתנה אחת כמין גמא", ופסק הרמב"ם (מע"ק פ"ה ה"ו) כשמואל. הכס"מ מתרץ, שהגמ' אומרת "כתנאי" ומביאה ברייתא שבה דעת ת"ק כשמואל ור' ישמעאל כרב, ונראה מהסוגיה שרב לא הכיר את הברייתא, ואם היה מכירה – מסתבר שלא היה מכריע כר' ישמעאל נגד תנא קמא. בליקוטי הלכות ציין גם לשתי סוגיות (זבחים י ע"ב וצד ע"ב) שבהן הגמ' נוקטת בפשטות כדעת שמואל, שרק החטאת טעונה ארבע מתנות, ודעת ר' ישמעאל מובאת בהן כדעה צדדית, עיין שם.

ב. במנחות טז ע"א נחלקו בדין "כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה", ופסק הרמב"ם (פסוהמ"ק פט"ז ה"ז) כשמואל שאין אומרים "כל העושה". וביארו המל"מ והליקוטי הלכות שהוא משום שדברי רב נותרו ב"קשיא". מצאנו כיו"ב גם בהלכות הנוהגות בזה"ז, שהרמב"ם פסק כר"ל נגד ר' יוחנן משום שדברי ר' יוחנן נותרו ב"קשיא", עיין הל' מע"ש פ"ה ה"ה ובר"י קורקוס.

37 אמנם נדון דידן אינו דומה כל כך, כי כאן פשיטא לאביי מכח הדקדוק מהמשנה, והגמרא אומרת שהדיוק אינו מוכרח, אך מכל מקום נראה שאביי מקבל זאת גם מסברה, ולפיכך יש להכריע כמותו.

38 א. בפסחים טז ע"א נחלקו על משקי בית מטבחיא, האם טהורים לגמרי או רק מלמא אחרים, ופסק כרב (טו"א פ"י ה"ז) אע"פ שהגמ' נותרה עליו ב"קשיא" (ועיין שערי היכל לפסחים, מערכה יא)! ב. נזיר יד ע"ב – נזירות פ"ו ה"ה. ג. זבחים יח ע"ב – כלה"מ פ"ח ה"ד. ד. בכורות נד ע"ב – בכורות פ"ז ה"ג, אע"פ שרב הוצרך להידחק בפירוש הברייתא שם.

במנחות יט ע"ב נחלקו רב ושמואל לגבי האיסור לעשות מידה לקומץ, האם הוא מעכב, ודין זה לא הובא ברמב"ם כלל, ותמהו על כך האחרונים (רש"ש בימא מז ע"א וזבח תודה במנחות).

ג. בערכין כד ע"א נחלקו על המקדיש שדהו בשנת היובל, האם קדושה או לא, ופסק (הל' ערכין וחרמין פ"ד ה"י) כשמואל שאינה קדושה; ופירשו הכס"מ והרדב"ז שזהו "דיני" ולא "איסורי".

ז. דוגמאות שנדונו באחרונים

כאמור, ראשונים ואחרונים חתרו ליישב קשיים בפסקי הרמב"ם על פי כללו של המהרי"ק, ביניהם התוס' יו"ט והחוות יאיר (סי' צד). נמנה כמה דוגמאות ונראה שיש דרכים אחרות ופשוטות ליישוב הקשיים.

א. בשביעית פ"א מ"ז נחלקו תנא קמא ורשב"ג בפרטי תוספת שביעית, ופסק הרמב"ם (שמו"י פ"ג ה"י) כת"ק, ותמה הרדב"ז מהכלל שכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה. ובמנחת יצחק (ה"ח סי' קד) תירץ, שמכיוון שתוספת שביעית נוהגת רק בזמן הבית לא נאמר עליה הכלל. אך הקושיה מיושבת בפשטות על פי שיטת הרי"ף (ב"ב פא ע"א) שהכלל שהלכה כרשב"ג במשנתנו אינו בדווקא, ואין לפסוק כרשב"ג אלא אם כן יש טעם מיוחד, וכן שיטת הרמב"ם בכמה מקומות (עיין יד מלאכי, כללי התלמוד, שז).

ב. ערכין פ"ח מ"ה (חוות יאיר) – פסק כר' יהודה נגד ר"ש, ובהתאם לכללים, אלא שבפיה"מ הישן נכתב בטעות "אין הלכה כר' יהודה", ראה במהדו' הרב קאפח ובתוס' יו"ט.

ג. תמורה פ"ג מ"ה (חו"י) – הרמב"ם פסק שלא כמשנה, משום שהתבאר בגמרא (כא ע"א) שזוהי דעת ר' ישמעאל, ור' עקיבא חולק עליה ויש משניות כשיטתו, ראה פיה"מ ותוס' יו"ט.

ד. כלים פ"ח מ"י – במשנה מחלוקת ר"מ ור' יהודה ור' יוסי, ופסק כר' יוסי, טו"א פט"ו ה"ז. התוס' יו"ט מקשה, שמסוגיית הגמ' בערובין צ"ט ע"א עולה שהגרסה הפוכה, ונמצא שהרמב"ם פסק כר' יהודה, ותירץ ע"פ המהרי"ק. אך הרמב"ם נקט כגרסת משנתנו, כמבואר בפיה"מ, ויש לזה מקום גם ע"פ הסוגיה בערובין, עיין בתוס' הרא"ש שם.

ה. נגעים פ"א מ"ד (חו"י) – בפיה"מ במהדו' הרב קאפח פסק כר"ע, אך בתרגום הישן נדפס בטעות: "הלכה כחכמים", ועיין תוס' יו"ט.

ו. נגעים פ"ב מ"א (חו"י) – התוס' יו"ט הקשה שם מדוע המשנה מביאה את דברי ר"ע ומזכירה אותם שוב בשם "חכמים", הרי בלאו הכי הלכה כר"ע מחברו! לענ"ד הקושיה אינה מובנת, שהרי כלל זה שהלכה כר"ע מחברו נאמר בימי האמוראים, ראה ערובין מו ע"ב, ומניין לנו שכלל זה היה מוחלט אצל רבי עד כדי כך שכבר אין צורך לומר גם את דעתו בלשון חכמים? ועיין גם בתוס' יו"ט שם בשם הראב"ד, שדברי "חכמים" שם אינם חזרה על דברי ר"ע, אלא שר' יהודה וחכמים חלוקים בדעת ר"ע.

ז. נגעים פ"י מ"ד (חו"י) – הרמב"ם (ט"ז פ"ח ה"ה) פסק כר"י נגד ת"ק, ע"פ משנה ב' שם שמבואר שדעת ת"ק היא דעת ר"ש. הדבר צריך עיון, מדוע הרמב"ם לא החשיב את תנא קמא במשנה ד' כ"סתם משנה" והרי זו "מחלוקת ואח"כ סתם", אבל מבחינת כללי הפסיקה בין התנאים אין זו סטייה מהכללים אלא להיפך, ישום הכלל שר"י ור"ש הלכה כר"ש³⁹.

ח. בחכמת בצלאל בנידה סח ע"א (עמ' תשד) התקשה בשאלה למה הרמב"ם פסק כרב נגד לוי בעניין זבה ודאי או ספק, בניגוד לכלל שהלכה כלוי לגבי רב, ותירץ שמכיוון שאחרי חומרא דרבי זירא לשבת שבעה נקיים על כל דם אין נפק"מ במחלוקת זו, ולכן הרמב"ם הכריע מדעתו בניגוד לכלל. לענ"ד שאלתו מיושבת בפשטות, שכן אין בידינו כלל קבוע שהלכה כלוי לגבי רב, ואדרבה, הרמב"ם פסק בדרך כלל כרב⁴⁰.

פרק ג: שיטת ראשונים אחרים

כמה וכמה ראשונים הזכירו את כללי הפסיקה ביחס לקדשים וטהרות, וחלקם אף מפרשים את סוגיות הגמרא בהתאם לכך, דהיינו שהגמרא עצמה מסתמכת על כללים אלו.

א. הגאונים

בתשובות הגאונים (הרכבי, סי' רמא) נאמר: "וששאלת הני הילכתא דשבקי להי רבנן בגמרא ולא מפרשי להו, ילפינן מכללא דמתניתין או היכי עבדינן? וודאי ילפינן וילפינן והלכה היא ועבדינן בה מעשה, ואו איתה בה פלוגתא, נקטינן כלאלי: ר"מ ור"י הלכה כר"י, יחיד ורבים הלכה כרבים, ושאר כללי דלקיטי להו רבנן. דאו הוה אית ביה מידעם פרשוהי רבנן ואו לא הות הלכה פרישו רבנן. דהא אשכחנן משנאות בכלים ובדוד מינה [כלומר, וחוז' ממנה] דילפינן הלכה מפרשי להו רבנן, דאמרין ביבמות משום מסרוק שלפשתן שניטלו שיניו לית הילכתא כואתיה אע"ג דסתם מתניתין היא". הגאון נשאל כיצד להתייחס לנושאים שלא נפסקה בהם הלכה מפורשת בגמרא, ומשיב שיש לפסוק בהם על פי הכללים, כפי שמצאנו ביבמות (מג ע"א) שטרחו לבאר על משנה בכלים שאין הלכה כמותה, ומכאן ששאר המשניות הן הלכה. משמעות דבריו שהכללים כולם נוהגים גם בטהרות.

39 בחוות יאיר שם הקשה גם על נגעים פ"א מ"ג, שפסק כר"ש נגד ר' יהודה, אך זה משום שהלכה כדברי המכריע, כפי שהתבאר.

40 בשו"ת רש"י (סי' שס) כתב שיש כלל שרב ולוי הלכה כלוי בדליכא אחריני דאמרי כרב, וכן כתב המגיד משנה (הל' מאכלות אסורות פ"ט ה"א), והבית יוסף או"ח סי' תקס בדעת הרמב"ם ובאה"ע סי' ז (סי"א) בדעת הטור שם. לעומת זאת הריטב"א בכתובות כז ע"א כתב שרב ולוי הלכתא כרב. ביד מלאכי סי' תקנט האריך מאד בזה, והביא שבהרבה מקומות הרמב"ם פסק כרב, ומהרי"ף והרא"ש ועוד ראשונים נראה שאין בידם כלל בזה, אלא דנו על ההכרעה במחלוקת רב ולוי על פי המשתמע בסוגיה.

כמו כן מצאנו לרב צמח גאון⁴¹ שדן במשנה בפרה פ"ט מ"ה על פרה ששתתה מי חטאת, שלפי סתם המשנה בשרה טמא, ואילו לדעת רבי יהודה בטלו במעיה, וכתב על כך רצ"ג: "קיי"ל בעלמא סתם משנה ר"מ, ור"מ ור"י הלכה כר"י", ועל פי זה התיר בשר פרה ששתתה סתם יינם.

ב. רבנו חננאל

ר"ח ביומא כד ע"ב דן במחלוקת רב נחמן ורב ששת האם מפיסים בבגדי חול או בבגדי קודש, וכותב: "ואף על גב דדחי לה רב נחמן, כיון דאיסורא היא כרב ששת מוקמינן לה"⁴², כדקיי"ל הלכתא כרב ששת באיסורי". ובגמ' ביומא מו ע"ב נאמר: "אלא הא דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה המוריד גחלת מע"ג המזבח וכיבה חייב, כמאן, כאביי? אפילו תימא כרבא...". ומסביר רבנו חננאל את הקושיה: "כמאן כאביי, כלומר הלכתא כרב נחמן וקיי"ל אביי ורבא הלכה כרבא". ובזבחים קד ע"א, על הגמרא: "אליבא דר"א כולי עלמא לא פליגי, כי פליגי אליבא דר' יהושע", כתב הפירוש המיוחס לר"ח: "הואיל ולית הלכתא כותיה בהדי ר' יהושע, כי מפליגי אליבא דר' יהושע"⁴³.

ג. רש"י

רש"י מפרש במנחות נב ע"א: "הי מינייהו אחריתי - איזו נאמר באחרונה שנסמוך עליה דשמא הדר ביה מאידך, משום דקיי"ל ר' יהודה ור' שמעון הלכה כרבי יהודה". הרי שרש"י מפרש את הגמרא בהנחה שהגמרא מסתמכת על כללים אלו (וכן ברגמ"ה שם). כמו כן בכתובות כז ע"א הגמ' מביאה את מחלוקת ר' יוסי ור' יהודה על שני שבילין ואומרת: "והכא נמי כיון דשרי להו לכולהו - כבת אחת דמי", ופרש"י (ד"ה הכא): "ור' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי", דהיינו שהגמרא מקשה מכח זה (וכן בר"ן על הרי"ף יא ע"ב)⁴⁴. אולם תוס' (ד"ה בבא לישאל) פירשו את הקושיה אחרת. כאמור, המהרי"ק (סי' קסה) בא ליישב על פי כללו את פירוש רש"י לתורה (ויקרא יג), שפירש את הפסוק כר"ש נגד ר' יהודה. ברם, דרכו של רש"י עה"ת לפרש לעתים

41 גאוניקה ח"ב עמ' 32, וראה שם עמ' 28: "תשובות האילן תקן רב צמח ראש ישיבה ז"ל"; הובאה בקיצור בתוס' יו"ט בפרה שם.

42 מלשונו משמע שהגמרא עצמה מעמידה כך מטעם זה, ולא הבנתי איך משמע בגמרא שצידדה בדעת רב ששת.

43 וראה גם ר"ח בפסחים י ע"א על מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי בטהרות פ"ה מ"ה, שפסק כר' יוסי, ומשמע שזה משום הכלל שר' יוסי ור' יהודה הלכה כר' יהודה. לפ"ז אין מקום למש"כ הנודע ביהודה (אה"ע מה"ת סי' קמח) בדעת ר"ח (המובא ברא"ש ביבמות פי"א סי' ב) שסובר כמהרי"ק ולכן פסק כר' ישמעאל נגד ר"ע בעניין עונש הבא על חמותו לאחר מיתת אשתו. והנוב"י עצמו שם חזר מסברתו מטעם אחר, שיש השלכה למחלוקתם בזה"ז.

44 אם כי, ראייה זו תלויה בשאלה של מחלוקת שעיקרה בקדשים וטהרות ויש לה השלכה לעניין אחר, עיי' בגמ' שלמדו משני שבילין לעניין שבויות לכהונה.

מזומנות על פי הדעה שנראית קרובה יותר לפשוטו של מקרא, אע"פ שאיננה להלכה, וזאת גם בנושאים הנוהגים בזה"ז, כפי שכתב המזרחי במקומות רבים⁴⁵.

ד. תוספות

בכמה מקומות משתמשים התוס' בכללי הפסיקה המקובלים גם בענינים שאינם נוהגים בזמן הזה: 1. תוס' בפסחים עז ע"א (ד"ה דלא אשכחן) משתמשים בכלל 'רבי יוסי נמוקו עמו' כהסבר לכך שהגמרא מעדיפה את שיטתו לגבי טומאה דחוויה בציבור. 2. בתענית כח ע"א (ד"ה אי ר"מ) משתמשים תוס' ב'רבי יוסי נמוקו עמו' ו'ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפילו מחביריו', לגבי זמן עצי כהנים והעם. 3. בחגיגה ט ע"ב (ד"ה שני תשלומין דראשון הוא) מזכירים תוס' את הכלל 'הלכה כרבי מחברו' לגבי גדר פסח שני. 4. בזבחים ו ע"א (ד"ה אחד מימר) תוס' נוקטים בכלל שהלכה כר"י לגבי ר"מ לענין יכולת היורש להמיר⁴⁶.

תוס' בשבת ע ע"ב (ד"ה נודע) הקשו מדברי רבא שם, שמתאימים לדברי ריש לקיש נגד רבי יוחנן, בניגוד לכאורה לכלל שישד רבא עצמו (יבמות לו ע"א) שהלכה כר' יוחנן נגד ר"ל פרט לשלושה מקומות. ותירצו: 'ואפילו גרסינן רבא י"ל דלא איירי ביבמות אלא בדברים הנוהגים בזמן הזה'; וכן בתוס' הרא"ש שם. דברים אלו מנוגדים לכאורה לכל המקורות הנ"ל בתוס', ואין בדבר תימה, שכן כידוע התוס' במסכתות שונות לא יצאו בהכרח מתחת ידו של אותו חכם ואותו בית מדרש. היה מקום אולי לחלק בדעת תוס' בין כללי הפסיקה בין התנאים לבין הכלל שהלכה כר' יוחנן נגד ר"ל⁴⁷. אולם גם לגבי כלל זה יש להוכיח מתוס' בכמה מקומות שאינם סוברים כתוס' בשבת, שהרי הקשו (יבמות לו ע"א ד"ה הלכתא; זבחים ל ע"א ד"ה סימן; חולין כט ע"ב ד"ה אמר; ב"מ מח ע"א ד"ה נתנה, ועוד) מדוע לא

45 בראשית מו"י, שמות כב"ח (ושם דוגמאות מספר), כז"כ, ויקרא ב"א, יח"ז, יט"כט, כ"יד, כז"י, במדבר ה, כד, ט"י, דברים כא, כג. אמנם יש מקומות שבהם המזרחי עצמו מתפלג על רש"י או מתאמץ ליישב אותו עם הדעה הנקוטה להלכה (שמות יב"ט, ושם כ"ח). על עדיפות שיטת ר"ש מבחינת הפשט עיין שו"ת בנימין זאב סי' שג.

46 מכאן הקשה המג"א סי' ריח סק"ג על כללו של המהרי"ק. בדוחק י"ל שנפק"מ בזה"ז אם יבוא מישהו ויקדיש ואחר כך ימיר, שהרי בלא"ה כל ענין תמורה הוא איסור, "לא ימירנו", ומה לי איסור אחד של המרה או שניים של הקדשה בזה"ז והמרה?

47 כך כתב בקצרה ב'חיבת הקודש' זבחים פה ע"ב. ניתן להעלות שני נימוקים אפשריים להבחנה זו: א. הכללים שנאמרו ללא יוצא מן הכלל, כמו "רבי יוסי נמוקו עמו" ו"הלכה כרבי מחברו" ו"הלכה כר"י נגד ר"מ", הגם שיש להם יוצאי דופן כפי שהתבאר, מכל מקום הניסוח הכללי מלמד שהם נאמרו מתוך תפיסה כללית על גדלותו של חכם זה לעומת זה, וממילא תפיסה זו תקפה גם לגבי עניני קדשים וטהרות. לעומת זאת בכלל שהלכה כרבי יוחנן לגבי ר"ל חוץ משלש, נראה שרבא בדק באופן פרטני את המחלוקות ומכח זה ניסח את הכלל, וממילא יש לומר שבדיקתו כללה רק את מה שנוגע למעשה. ב. כללי הפסיקה בין התנאים נאמרו בעיקר ע"י ר' יוחנן (ערויבן מו ע"ב), ואילו ההכרעה כר' יוחנן נגד ר"ל נקבעה ע"י רבא. אפשר שלר' יוחנן הייתה גישה שונה משל רבא, לא מיבעיא לטהרות, שנהגו בימיו ובמקומו, אלא אולי גם לפסיקה בקדשים, שהרי רבא הוא תלמיד רב יוסף (יומא נג ע"א-ע"ב), שתמה על הצורך לפסוק "הלכתא למשיחא" (זבחים מה ע"א).

הזכיר רבא את מחלוקת רבי יוחנן ור"ל אם ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף או אינה אלא לבסוף, ומכח קושיה זו חידשו שלא אמר רבא את דבריו אלא כשר"ל אומר את דברי עצמו ולא בשמו של אחר. והרי שאלה זו אם ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף או שאינה אלא לבסוף נדונה בכל מקום לגבי דיני קרבנות (חולין בעזרה, שחויי חוץ לענין חיוב כרת, ועוד, עיין חולין כט ע"ב ובמקבילות במסורת הש"ס שם). נראה, אפוא, שדברי התוס' בשבת הם דעה יחידית, ודעת תוס' ברוב המקומות שכללי הפסיקה נאמרו גם לדינים שאינם נוהגים בזה"ז.

ה. תוספות ר"י הלבן

בתוס' ר"י הלבן, תלמיד רבנו תם, ביומא יג ע"א הקשה על ר' יוחנן שם, הפוסק כר' יוסי בעניין כהן גדול שעבר מתפקידו: "תימה, הלכתא למשיחא? ועוד, פשיטא דהלכה כר' יוסי, דקיימא לן הלכה כר' יוסי מחברו!". קושייתו השניה מעידה שלדעתו הכללים נוהגים בכל התורה. ויש לשים לב גם ליחס בין שתי קושיותיו, שעל פי שיטת המהרי"ק סותרות זו לזו: לדעת המהרי"ק, מאחר שאין פסיקה ב"הלכתא למשיחא" לא נאמר עליהן הכלל שהלכה כר' יוסי! אך לדעת ר"י הלבן הדברים אינם סותרים, שכן אמנם אין מגמה לפסוק בענייני המקדש, ומכל מקום אנו יודעים שלר' יוסי יש עדיפות על פני חברו, והלכה כמותו בכל התורה כולה.

ו. ראב"ד

בכמה מקומות הראב"ד משיג על הרמב"ם מתוך שימוש בכללי הפסיקה, מה שמורה שפשיטא ליה שהכללים תופסים גם בדברים שאינם נוהגים בזה"ז: 1. בהל' נזירות פ"ב הי"ט כתב הרמב"ם: "עבד שנדר בניזירות וברח... ה"ז אסור לשתות יין". ובראב"ד: "א"א דלא כהלכתא, שהרי ר"מ אומר לא ישתה ורבי יוסי אומר ישתה"⁴⁸. 2. בהל' נזירות פ"ה ה"ח (ומקבילה בהל' איטורי מזבח פ"ה ה"א): "א"א ולמה הניח לאו שבכללות, שהרי רבא מחייבו... אלא שהגרסאות מתחלפות, דבבבא מציעא מפסחים אביי הוא דאמר אין לוקין, ובנזיר הוא בחלוף". כלומר, פשוט לראב"ד שהכלל שהלכה כרבא לגבי אביי נוגע גם לדין מלקות בלאו שבכללות בענייני נזיר (למרות שלראב"ד עצמו בזמן הזה אסור להזיר בכל מקום, כמבואר בהשגתו בהל' נזירות פ"ב הכ"א)⁴⁹. 3. הדוגמה הבולטת ביותר היא בהל' ערכין וחרמין פ"א ה"ו, בדיון האם גוי נערך או מעריך: "א"א: פוסק כר"מ, ור' יהודה חולק ואמר מעריך אבל לא נערך, וקי"ל כר"י! ואפשר משום דאמר רבא (ערכין ה ע"ב) הלכתא כר"מ⁵⁰ מסתברא וכו', ולא מיחזור, דלא מידחיא הלכתא פסיקא ב'מסתברא',

48 המאירי (נזיר טא ע"א) וכן נושאי כלי הרמב"ם תמהו על הכרעתו כר"מ, ועיין אורח מישור על הרמב"ם.

49 הרמב"ם גרס להיפך, עיין סהמ"צ שורש ט.

50 לפנינו בגמרא: "דר"מ", וכך באחד המקורות בשינוי"ס במהדו' פרנקל, וכן מסתבר.

ור"מ ור"י הלכתא פסיקא היא כר' יהודה".⁴ בהל' שמיטה ויובל פ"ט הט"ז כותב הרמב"ם: "אבל שמטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה". ומשיג הראב"ד: "א"א זה אינו מחוור, דאביי הוא דאמר הכי, אבל רבא פליג ואמר הפקר בית דין הפקר והלכך נוהג בכל זמן". לדעת הראב"ד מחלוקת אביי ורבא אינה נוגעת אלא לזמן שהשמיטה בו מן התורה, ובכל זאת ברור שהלכה כרבא⁵¹. 5. בהל' שאר אבה"ט פ"א ה"ח השיג על הרמב"ם בהנחה שהלכה כר"ע נגד ר' ישמעאל, עיי"ש בכס"מ. 6. בהל' כלים פכ"ז ה"ב: "א"א והוא שחשב עליה לשיבה, כדעת רבי דפליג עליה דרבי יוסי בר' יהודה כדכתבינן לעיל", כלומר, פשוט לו שהכלל שהלכה כרבי מחברו תופס כאן⁵².

ז. סמ"ג

באופן כללי הסמ"ג הולך בעקבות הרמב"ם ומעתיק את לשונותיו, ומכאן שקיבל את דרכו הכללית להכריע בדינים שאינם נוהגים בזה"ז. עוד מצאנו לסמ"ג כמה התייחסויות מפורשות לכללי הפסיקה: 1. בעשין קעה: "אע"פ שהלכה כרבי מחבירו כאן הלכה כרבי אלעזר ברבי שמעון, דא"ר יוחנן קידש ידיו ורגליו לתרומת הדשן למחר אינו צריך לקדש שכבר קידש מתחילת העבודה, ומעמידה רבא כרבי אלעזר ברבי שמעון... ורבינו משה פסק כרבי ואביי שמעמיד ההיא דר' יוחנן כרבי". פירוש: רבי ורבא"ש חלוקים, ור' יוחנן מכריע ביניהם, ונחלקו אמוראים בפירוש דבריו: לדעת רבא ר' יוחנן הכריע כרבא"ש, ולדעת אביי כרבי. הסמ"ג סובר שראוי לפסוק כרבא ולפ"ז לנטות מהכלל שהלכה כרבי מחברו, אך הרמב"ם סבר שיש להעדיף את הכלל שהלכה כרבי (אך כמה אחרונים ביארו שהרמב"ם פסק כרבא, ראה שערי היכל לזבחים מערכה לז). בין כך ובין כך, מבואר שיש לפסוק על פי הכללים הרגילים. 2. בלאוין שג: "תניא, היה כהן הדיוט עומד ומקריב ושמע שמת לו מת, ר' יוסי אומר יגמור עבודתו, והלכה כר' יוסי לגבי ר' יהודה שחולק עליו". 3. בלאוין שד: "ושם תופס רב חסדא שיטתו כרבי שמעון, אבל משמע שלא שמע ברייתא זאת, מדלא אמר הלכה כרבי שמעון, ואולי אם שמע אותה היה תופס שיטתו כרבי יהודה, שהלכה כמותו לגבי רבי שמעון, כן נראה לי". 4. לאוין שה: "שאיין הציץ מרצה אלא על מצחו... דרבי יהודה ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה".

ח. אור זרוע

האור זרוע בהל' פסחים (סי' רטז-רלו) עוסק בהרחבה בהלכות קרבן פסח, ומשתמש בכללי הפסיקה, כגון "ר' יוסי נמוקו עמו" (סי' ריח), "הלכה כרבי מחברו" (סי' רכ) ו"הלכה כר"ע מחברו" (סי' רלא).

51 על דעת הרמב"ם עיין במאירי בגיטין לו ע"ב, שדברי רבא אינם מוסבים על שמיטה דאורייתא.

52 עיין גם ראב"ד בהל' מעה"ק פי"ז ה"ט ובכס"מ.

ט. רמב"ן

הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות, סוף שורש תשיעי, כתב: "אבל במסכת תמורה, בענין המעלה אברי בעלי מומין לגבי מזבח, אין גרסתו עולה יפה, שיעלו דברי רבא בתובתא ויתקיימו דבריו של אביי, שאין לנו כן בתלמוד אלא באותן המחלוקות שהניחו בהן סימן יע"ל קג"ם". מבואר שלדעתו הכלל שהלכה כרבא פרט ליע"ל קג"ם נאמר גם על ענינים שאינם נוהגים בזה"ז.

י. רשב"א

בנדה מב ע"ב נחלקו אביי ורבא בענין אותו מקום של אשה, האם דינו כבלוע או בית הסתרים (ונפק"מ לטומאת משא). וכתב הרשב"א (מב ע"א ד"ה ואיכא למידק): "ואיכא למידק... מאי קא מקשה ליה רבי ירמיה לרבי זירא 'טומאה בלועה היא'? דהא אמר רבא בסמוך דאותו מקום של אשה בית הסתרים הוא ולא בלוע!... וי"ל דהכא אליבא דאביי נסיב לה... וטובא איכא כי האי בתלמודא דמקשה אליבא דלא כהלכתא". ראשית, פשוט לו לרשב"א שהלכה כרבא, אע"פ שרבי ירמיה ורבי זירא נושאים ונותנים ע"פ שיטת אביי, ולכן נזקק לומר שהדיון אינו אליבא דהלכתא. ועוד, שבהמשך עולה מדבריו שהלכה כרבא אע"פ שתניא כוותיה דאביי (עיי"ש במהדור' מוה"ק הערה 135). עוד מצאנו לרשב"א (שו"ת הרשב"א ח"א סי' שפח) שהזכיר את הכלל "הלכה כרבי עקיבא מחברו" לגבי סדר מתנות הדם במזבח הפנימי.

יא. ריטב"א

בנדה שם נחלקו אביי ורבא גם בענין בית הבליעה, האם דינו כבלוע או בית הסתרים, ותניא כוותיה דאביי. וכתב הריטב"א (ד"ה מקום נבלת העוף): "יש שפירשו דמודה רבא בסוף בית הבליעה (ולפי זה אין ראייה כנגדו מהברייתא), ולפירוש זה לית הלכתא כאביי. אבל לדברי המפרשים דבכל בית הבליעה פליג רבא (ולפ"ז הברייתא מוכיחה כדעת אביי) הלכתא כאביי. ואע"ג דליכא ביע"ל קג"ם, לא נאמר הכלל ההוא אלא היכא דליכא מתניתא כאביי". ברור מדבריו שהכלל שהלכה כרבא פרט ליע"ל קג"ם תקף גם בענייני טהרות, ולכן הוצרך לתרץ מדוע סוגיה זו לא נמנתה, וגם פסק שאם אין הברייתא מסייעת לאביי הלכה כרבא.

יב. רא"ש

בפסקי הרא"ש בברכות (פ"ו סי' יט) כתב שהבוצע את הפת צריך לחתוך מעט, כך שכאשר יאחז בחלק הקטן עדיין הגדול יעלה עמו, "וכן שנינו בפ"ג דטבול"י, ר"מ אומר: אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו, רבי יהודה אומר: אם אוחז בקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו, והלכה כרבי יהודה". כיו"ב ברא"ש בחולין (פ"ח סי' טו), דן בענין נטילת ידיים מכלי נקוב שזוהי דרך תשמישו, וכתב: "וראייה מפרק שני דמס' כלים, טיטרוס ר"א בר צדוק מטהר ור' יוסי מטמא מפני שהוא כמוציא פרוטות... והלכה כרבי

יוסי מחברו". וביומא, סדר עבודת יוה"כ, כתב על וידוי השעיר: "זה לדעת ר' שמעון, אבל ר' יהודה סבר וידוי מעכב והלכתא כוותיה לגבי ר' שמעון".

הרא"ש בב"מ פ"ב סי' יז דן בכלל ש"הלכה כרב יוסף בשדה ענין ומחצה" (כבא בתרא קיד ע"ב), וכתב שמובנו שהלכה כרבה בכל מקום פרט לאלו. והוסיף: "והא דלא חשיב הך דריש מעילה דפליגי בקדשי קדשים ששחטן בדרום אם יש בהן מעילה, ואיתותב רבה, משום דמלתא דפשיטא היא, כיון דאיתותב רבה דהלכה כרב יוסף. ועוד, דלא נפקא מינה אלא למשיחא. ועוד, משום דפליגי אליבא דרבי שמעון וקיימא לן כרבי יהודה". לכאורה שני תירווציו האחרונים סותרים מיניה וביה: אם ההלכתא למשיחא לא נמנתה כיוצאת מן הכלל, והמובן הוא שהכלל שהלכה כרבה לא נאמר בקדשים, מדוע פשוט הדבר שהכלל שהלכה כרבי יהודה נאמר גם בקדשים? ושמא דעתו שהכללים שהוזכרו ללא יוצא דופן נאמרו לכל מקום, ואילו כשטרחו למנות יוצאים מן הכלל (כגון זו, וכן בכלל שהלכה כר' יוחנן לגבי ר"ל וכרבה לגבי אביי) לא טרחו להזכיר את הדוגמאות בהלכתא למשיחא⁵³.

יג. מאירי

כידוע המאירי הולך בדרך כלל בעקבות הרמב"ם. אף מצאנו לו בכמה מקומות התייחסות מפורשת לכללי הפסיקה: 1. פסחים כב ע"ב: "חולין שנשחטו בעזרה אסורין בהנאה. ויש פוסקין בה שאיסורן מן התורה, ואע"פ שנאמר בכאן לדעת ר' יהודה, שהלכה כמותו [לגבי ר"מ, ע"ש], חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא – דרך דחייה נאמרה... מכל מקום יש אומרים שאין איסור הנאתם מן התורה... והרי בסוגיא זו נחלקו בה ר' מאיר ור' יהודה...". כלומר, הכל מודים שדעת ר' יהודה קובעת, ונחלקו האם דברי הגמ' בשמו הם בדווקא או דחייה בעלמא. 2. שם קכא ע"א: "ויש פוסקין שהזריקה מיהא בכלל השפיכה, ואע"פ שבסוגיא זו חלק בה ר' עקיבא שהלכה כמותו הם אומרים שסוגיא זו לא נשנית אלא דרך דיוק בעלמא". 3. בשקלים פ"ז: "ולר' יהודה... והלכה כמותו שהרי ר' שמעון ור' יהודה הלכה כר' יהודה". 4. סנהדרין יג ע"ב: "עריפת עגלה בשלשה... ור' יהודה אומר על שניהם בחמשה, והלכה כדבריו ולא כתנא קמא, שר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה".

53 עיין גם ברא"ש, הלכות טומאה סי' ו והל' חלה סי' ג, שהשתמש בכללי הפסיקה בין התנאים (אך שם יש נפק"מ גם בזה"ז). לאידך גיסא עיין בתוס' הרא"ש שהובא לעיל הערה 35, שנקט שהכלל שהלכה כר' יוחנן לגבי ר"ל לא נאמר בקדשים, וזה מתאים לחילוק הנ"ל. אך משם קשה להוכיח, משום שכידוע פעמים רבות הרא"ש בתוספותיו הסתפק בעריכת התוס' שקדמוהו ללא התערבות בתוכן (ראה במבוא לתוס' הרא"ש על פסחים, מהד' מכון אופק).

יד. ר"ן

בשו"ת הר"ן סי' ע הסתמך על הכלל שהלכה כר' יוחנן לגבי ר"ל לגבי טהרת משקים שנבלעו בחרס (נדה סב ע"ב). ראה גם לעיל בשיטת רש"י, על הר"ן בכתובות.

טו. תרומת הדשן

בתרומת הדשן סי' קד פסק כרבי מחברו בשאלת כיוון המנורה⁵⁴.

טז. דעות אחרונים

התוס' יו"ט בכמה מקומות החזיק בכללו של המהרי"ק⁵⁵. כך גם ביד מלאכי (סי' ו'לד), מאחר שגם הר"ש והתשב"ץ סוברים כדבריו; אולם ציין לכמה אחרונים שפקפקו בכלל זה: הון עשיר⁵⁶, חזון נחום⁵⁷, ושושנים לדוד⁵⁸.

החיד"א האריך בעניין זה בכמה מקומות⁵⁹, והסיק שאין לסמוך על כללו של המהרי"ק. והטעם, שהרמב"ם והראב"ד והסמ"ג והרע"ב עסקו בפסיקת הלכה בעניינים שאינם נוהגים בזה"ז, ופסקיהם מתאימים על פי הכללים, כפי שביארו כל נושאי כלי הרמב"ם ובפרט הכס"מ, וזוהי גם שיטת רש"י במנחות הנ"ל ושיטת התוס' בזבחים ו ע"ב. ראה גם בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' קח) שכתב על דברי המהרי"ק: "כבר כתבו המפרשים דהרמב"ם לא ס"ל סברא זו, וכל פסקי הרמב"ם בקדשים וטהרות בנויים על כללי הלכות שבש"ס וכן קיי"ל"⁶⁰. הראי"ה קוק זצ"ל, כאמור, החזיק בכלל זה על פי הגדרתו המתונה יותר, שעל פי רוב ההלכה נקבעת לפי הכללים, פרט למקרים יוצאי דופן (בשדה הראיה' עמ' 540).

ארבעה אחרונים חשובים שעסקו רבות בפסיקת ההלכה בענייני קדשים וטהרות הם הליקוטי הלכות, ערוך השלחן העתיד, הסדרי טהרות, והחזון איש. ארבעתם משתמשים תדיר בכללי הפסיקה, ובחיפוש בספרים אלה (בעזרת אוצר החכמה) לא מצאתי שום אזכור לכללו של המהרי"ק. בהקדמת הליקוטי הלכות (הקדמה ראשונה, בהערה שבסופה) האריך

54 ואכמ"ל בכיבור פסק הרמב"ם כראב"ש.

55 ראה לעיל הערה 10.

56 נגעים פ"ב מ"ד: "דבר זה זר בעיני שיהיו הכללים כאלו המוזכרים בש"ס סתם דחויים מסברא בדינים אלו".

57 זבחים פ"ה מ"ד: "צריך להתיישב בזה הרבה".

58 נגעים פ"י מ"ד: "איני מוצא בעניי טעם למונח זה... מ"מ כבר הורה זקן, שר וגדול בישראל", היינו המהרי"ק.

59 שער יוסף (הוריות ב ע"א), בעיקר במהדורתו האחרונה (בה הוסיף הערות המתחילות ב"אחורי תרעא", מהדור ירושלים תש"נ עמ' ג-ד, ועיין גם עמ' טז); עין זוכר, מערכת ה אות יג; שו"ת חיים שאל ח"ב סי' לא.

60 בשואל ומשיב (מהדור"ק ח"ב סי' ח) התלבט בעניין והסיק: "הדבר צ"ע ואי אפשר להחליט בזה ענין נכון".

החפץ חיים לבאר שהטענה שאין לפסוק ב"הלכתא למשיחא" אינה מקובלת באמוראים, וציין לרש"י במנחות נב ע"א המפרש את הגמרא על פי כללי הפסיקה.

סיכום

שיטת כמה ראשונים: המהרי"ק, התשב"ץ והר"ש, שכללי הפסיקה שנאמרו בגמרא נאמרו רק ביחס לדינים שנוהגים בזמן החורבן ולא ביחס לדינים הנוהגים בזמן הבית בלבד. טעם הדבר, מפני שכללים אלו הם על דרך הרוב ויש להם יוצאים מן הכלל, ורק בדינים הנוהגים בזה"ז טרחה הגמרא לבאר את היוצאים מן הכלל. או באופן אחר (הרא"ה קוק): כללים אלו הם תקנה, ולא תוקנה אלא למה שנוהג בזה"ז.

במהרי"ק מבואר שלדעתו גם בדיני טהרות לא נאמרו הכללים, וכך הבין זאת התוס' יו"ט. אולם הדברים קשים, שכן בזמן ראשוני האמוראים, כוללי הכללים, עדיין נהגו טהרות בארץ ישראל. גם מצאנו מקורות מפורשים בבבלי ובירושלמי לפסיקת הלכה בענייני טהרות ואף לשימוש בכללים. לפיכך, יש מהאחרונים שחילקו במפורש בעניין זה בין קדשים לטהרות (להם סתרים).

גם לדעת המהרי"ק, מסתבר שהכלל שהלכה כרבים ושהלכה כסתם משנה נוהגים גם בקדשים וטהרות, ויש לכך ראיות מהגמרא. ונחלקו אחרונים בשאלה מה דעת המהרי"ק לגבי דינים שנאמרו בעיקרם על קדשים וטהרות ויש להם השלכה לזמן הזה.

הדיון המרכזי בשאלות אלו הוא סביב דעת הרמב"ם, שלא ציין את מקורותיו, ולעיתים נוח היה ליישב קשיים בפסקיו בעזרת כללו של המהרי"ק, בהנחה שהרמב"ם נטה מן הכללים מדי פעם לפי סברתו. אולם מבדיקה של כמה כללי פסיקה מתברר לענ"ד שלא היא: הרמב"ם הולך בעקביות לפי כללי הפסיקה, בכמה מקומות אפילו כאשר הסוגיה נוטה לדעה הנגדית. את החריגות לכאורה של הרמב"ם מכללי הפסיקה יש ליישב בשופי על פי הכללים המקובלים בכל חלקי התורה.

ראשונים רבים השתמשו בכללי הפסיקה בקדשים וטהרות, וחלקם אף מפרשים סוגיות בגמרא לאור ההנחה שהכללים תקפים גם בתחומים אלה. רק התוספות במסכת שבת כתבו כסברת המהרי"ק, ובניגוד למה שעולה ממקומות אחרים בתוספות. באחרונים יש שנקטו כדעת המהרי"ק (תוס' יו"ט ויד מלאכי) ויש שחלקו עליו (חיד"א ועוד), והאחרונים שעסקו במיוחד בדינים אלו, כדוגמת הליקוטי הלכות, לא ציינו לדברי המהרי"ק.

המסקנה, אפוא, שיש ללכת לאור הכללים בקדשים וטהרות כמו בכל תחומי ההלכה.

